

marife

dini araştırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 18 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2018

ARAŞTIRMA

Research

Kur'an Tilavetinde Nitelik Sorunu

İrfan akıcı

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanođlu Mehmet Bey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı
irfancakici@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-3079-465X>

Geliř Tarihi / Received: 20.02.2018 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 24.06.2018

Öz

Kur'an nazım ve telifiyle, dil ve üslûbuyla, her dönemde beşeriyetin tüm ihtiyaçlarını karşılaması ve daha birçok özelliğiyle hiçbir şekilde benzeri ortaya konamayan mucize bir kitaptır. İnsanın böyle eşsiz bir kaynaktan istifade etmesi O'nunla kurduğu ilişkiye bağlıdır. Şayet bu ilişki kıraat, tecvîd gibi doğrudan bu alanı kendisine konu edinen ilimlerin ortaya koyduğu tilavet, tertîl, anlama, tefekkür, hüzn gibi belli ilkeler çerçevesinde olursa kişinin Kur'an'dan istifade etmesi o nispette fazla olur. Söz konusu ilkelerden uzaklaşıldıkça da Kur'an okuma gibi son derece faziletli bir ibadet, ibadet olma özelliğini kaybeder ve sıradan bir iş haline dönüşebilir. Dolayısıyla burada Kur'an okuyan herkes için manevi açıdan hayatî bir durum söz konusudur. Biz de araştırmamızda insanlar için bu denli önemli olan bir konuyu incelemeye tabi tuttuk. Bu bağlamda öncelikle Kur'an okumayla ilgili bazı naklî bilgilere yer verdik, daha sonra araştırmanın ana konusunu oluşturan Kur'an tilavetinde nitelik sorunu üzerinde durduk. Kısa bir girişten sonra meseleyi dört başlık altında ele aldık. Birinci başlıkta işin teknik yönünü ilgilendiren kıraat, tecvîd gibi konular üzerinde durduk. İkinci başlıkta nitelikli okumayı ifade eden tertîl, tilavet gibi kavramları inceledik. Üçüncü başlıkta okuma faaliyetini, sıradan bir faaliyet olmaktan çıkarıp değerli bir ibadete dönüştüren genel ilkeler üzerinde durduk. Dördüncü başlıkta ise nitelikli Kur'an okumada yaşanması tavsiye edilen hüzn ve ağlama halini ele aldık. Kısa bir değerlendirme ve önerilerin yer aldığı sonuç bölümüyle de çalışmamızı tamamladık.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kıraat, Nitelik, Tecvîd, Tertîl, Tefekkür, Hüzn.

Problem of Quality in Qur'an Recitation

Qur'an with all its features including verses and compiliation, language and tone is unique guide and as a miracle it appeals to all human being in all ages. It is up to ones relationship with Qur'an to get benefit from this source. If this relationship based on principles such as chanting, tarteel, tajweed, understanding, contemplation, and blues, then getting benefit from Qur'an will be much greater. As soon as one get away from consciousness of those principles, the quality of prayers will reduce and it may gradually become just a routine habit. At this point, there is vitally crucial situation in terms of spirituality. Therefore, in the current research, we aim at investigating this important topic (problem of quality in the Qur'an chanting). In this context, primarily we presented conveyed information regarding reading of Qur'an. Subsequently, we focused on problem of quality in the Qur'an chanting which is main topic of the study. Generally, following by a short introduction, the investigation is developed based on four titles. In the first title, we presented information about technical points such as recitation and tajweed. In the second title, we examined qualified reading which refers to the concepts such as tarteel and chanting. In the third title, we explored on principles of reading activities which makes the activities a precious prayer rather than an ordinary one. In the fourth heading, we investigated the manner of sadness and crying that is advised to be occur during a meritable recitation of Qur'an. Finally, in the conclusion section, we presented a general discussion and suggestions regarding problem of quality in the Qur'an chanting.

Keywords: Qur'an, Recitation, Quality, Tajweed, Tarteel, Contemplation, Sadness.

Atıf / Cite as

Çakıcı, İrfan, "Kur'an Tilavetinde Nitelik Sorunu", *Marife*, 18/1 (2018): 147-175.

Giriş

Bilindiği üzere inzali yirmi üç yıl gibi uzun bir sürede tamamlanan Kur'an'ın ilk muhatabı Hz. Peygamber'dir. O'nun Kur'an'la olan ilişkisi bizzat vahiy tarafından belirlenmiştir. Buna göre Kur'an'ın okunması, anlaşılması, düşünülmesi, yaşanması gibi hususlarda kutlu elçi nasıl hareket etmişse, doğal olarak ona tâbî olanların da benzer bir duyarlılıkla hareket etmeleri beklenir. Bu anlamda Kur'an, ya doğrudan ya da dolaylı olarak bu fonksiyonu içeren ifadelerle muhataplarından kendisinin okunmasını istemektedir. Bu telkin muhataplar açısından okuma faaliyetinde ilk aşamayı oluşturmaktadır. Bundan sonraki aşamalarda ise muhataplardan Kur'an'ın daha nitelikli bir şekilde okunması, anlaşılması ve yaşama aktarılması istenir. Dolayısıyla bir zincirin halkası gibi birbirine bağlı olan bu adımlardan ilkini kıraat/okuma oluşturur. Bu ilk aşama bir nevi Kur'an'la ilk karşılaşma olduğundan son derece önemlidir. Zira insanın Kur'an'la tanışması büyük ölçüde O'nu okumayla başlar. Bu itibarla Kur'an'da mutlak anlamda okumayı ifade eden çok sayıda ayetten söz edilebilir.¹ İkinci aşamada ise birinci aşamada gerçekleşen yalın haldeki okumanın geliştirilerek daha nitelikli hale dönüştürülmesi hedeflenir. Bu da duygu ve düşünce gibi birtakım özelliklerin devreye sokulmasıyla mümkündür. Bunu gerçekleştirmek üzere de Kur'an'da ya tilavet,² tertîl³ gibi doğrudan nitelikli okumayı ifade eden kavramlar kullanılmakta ya da okumanın sonucunda düşünme,⁴ öğüt alma,⁵ ibret alma⁶ gibi özelliklerden bahsedilmektedir. Böylelikle okunanın anlaşılması, üzerinde tefekkür edilmesi ve buradan bir sonuca ulaşılması hedeflenmektedir. Burada bir de Kur'an'ın hitap tarzlarından söz etmek gerekirse, Kur'an'da kimi zaman genel ifade kalıpları⁷ kullanılmakta kimi zaman da doğrudan Hz. Peygamberi muhatap alan ifadeler kullanılmaktadır.⁸ Bunun dışında bazen de daha önceki dönemlerde yaşamış peygamberlerin okumalarına işaret edilmektedir.⁹ Doğrusu bu tür özel ifadelerin hiçbiri hasır ifade etmez.¹⁰ Hangi hitap tarzı ile olursa olsun okumaya, düşünmeye ve ibret almaya vurgu yapan her bir ifade tüm muhatapları bağlar. Zaten aksini düşünmek de birçok ayeti işlevsiz hale getirir.

¹ Arâf 7/204; İsrâ 17/45; Zümer 39/23.

² Bakara 2/121; Al-i İmran 3/113; Fatır 35/29

³ Furkan 25/32; Müzzemmil 73/4.

⁴ Bakara 2/219, 266; Yunus 10/24; Sad, 38/29.

⁵ Hüd 11/12; Sa'd 38/87.

⁶ Al-i İmran 3/13; Yusuf 12/111; Nur 24/44.

⁷ Bakara 2/44; Müzzemmil, 73/20; Kıyame 75/18.

⁸ A'raf 7/175; Nahl 16/98; Alak 96/1,3.

⁹ Kasas 28/59; Talak 65/11.

¹⁰ Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), el-Heyyetü'l-Misriyye, 1394/1974, 1/109.

İnsanları Kur'an okumaya teşvik eden ikinci kaynak ise sünnettir. Hadislere bakıldığında, bu alanda Kur'an'a nispetle çok daha geniş bir içerikten söz etmek mümkündür. O kadar ki, hadis kitaplarında tıpkı iman, ilim, namaz gibi, "Fedâilü'l-Kur'an" adıyla Kur'an okumaya yönelik özel bâb/bölüm yer almaktadır. Bu bölüm incelendiğinde Kur'an okumanın tüm boyutlarına yer verildiği görülmektedir. Bu anlamda bir yandan mutlak anlamda Kur'an'ın okunması tavsiye edilirken,¹¹ diğer taraftan da özelde belli surelerin okunmasına vurgu yapılmaktadır.¹² Dikkat çeken diğer bir husus ise değil bir sure, ayet ya da bir kelime okunacak her bir harf sayısına kadar muhataplara sevap va'd edilmekte¹³ ve bu kişilerin kıyamet gününde yaptıklarına karşılık nasıl büyük bir mükâfatla karşı karşıya kalacakları ifade edilmektedir.¹⁴ Bütün bunların yanında okumanın salt okumaktan ibaret olmadığı, bunun yanında yapılan işin niteliğine dair de pek çok tavsiyeden söz edilmektedir. Burada nitelikten kastedilen şey ise okunanın anlaşılması, üzerinde düşünülmesi, ibret alınması ve benzeri hususiyetlerdir. Bu itibarla insanın manevi dünyasının merkezini oluşturan kalbin devrede olmadığı bir okuma gerçekte muradı ilâhîye uygun bir okuma değildir. Kaldı ki kimi hadislerde bu tür okumaların kınanması da son derece manidardır.¹⁵

A. Nitelik Açısından Kur'an Tilavetinin Aşamaları

Kur'an tilaveti çok yönlü bir ibadet faaliyetidir. Aslında bu durum sadece tilavet için değil dindeki pek çok iş için de böyledir. Mesela İslam'ın en önemli ibadetlerinden biri olan namaz; tâdil-i erkân ve huşu gibi iki temel özelliğiyle birlikte kâmil bir ibadettir. Bunlardan biri eksik olduğu takdirde namaz ibadeti de o nispette eksik olur. Dahası şayet huşu gibi namazın vazgeçilmezi olarak kabul edilen bir şart yoksa namaz da namaz olmaktan çıkar ve sıradan bir kültür-fizik hareketine dönüşebilir. Benzer bir durum Kur'an okuma ibadeti için de geçerlidir. Zira nasıl ki namaz için huşu vazgeçilmez bir nitelikse tefekkür de kıraat için bu denli önemlidir. Bu anlamda içinde tefekkür bulunmayan bir okumada hayır yoktur.¹⁶ Ortaya konan çaba ise büyük ölçüde karşılıksız kalır.¹⁷ Çünkü mesele sadece Kur'an okumak değildir. Önemli olan bu işin hangi keyfiyetle yapıldığıdır.

¹¹ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an* 21, Tevhid 52; Müslim, *Müsâfirîn* 243, 253; Tirmizî, *Fedâilü'l-Kur'an* 5, 15, 18; İbni Mâce, *Mukaddime* 16, Edeb 52; Ebû Dâvud, *Salât* 349; Dârimî, *Fedâilü'l-Kur'an* 1.

¹² Müslim, *Salât* 38, 40, *Misâfirîn* 264; Ebû Dâvud, *Salât*, 132; Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'an* 12, *Tefsir*, *Muavvizeyn*; Ebu Dâvud, *Salât* 354; Nesâî, *İstiâze* 1.

¹³ Tirmizî, *Fezâilü'l-Kur'an* 16.

¹⁴ Müslim, *Müsâfirîn* 253; Tirmizî, *Fedâilü'l-Kur'an* 5; Münzirî, Ebu Muhammed Zekiyiddin, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, (thk. İbrahim Şemsuddin), I. Baskı, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1996, Beyrut II/226.

¹⁵ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an* 167; Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, 1/274; Hasan Muhammed Eyyûb, *el-Hadîs fî Ulûmi'l-Kur'an ve'l-Hadîs*, Dârus's-Selâm, II. Baskı, İskenderiye, 1425/2004, s. 66.

¹⁶ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakatü'l-Esfiya*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1409/1988, I/77.

¹⁷ Burada, ideal anlamda Kur'an tilaveti nasıl olmalı meselesi üzerinde durulmaktadır ki her müminin böyle bir hedefi olmalıdır. Bununla birlikte her okumanın bu seviyede olması ise ciddi bir çaba gerektirir. Dolayısıyla insanlar hangi seviyede bir okuma kabiliyetine sahip olurlarsa olsunlar Kur'an okumaya devam etmelidir. Zira bugün sonuç vermeyen bir okuma yarın sonuç verebilir ve ehline yeni ufuklar açabilir. Yoksa burada kastedilen; belli özelliklere sahip olunmadan Kur'an okumanın bir anlamı yoktur şeklindeki bir anlayış değildir.

Dolayısıyla hangi şartlar yerine getirildiğinde muradı ilâhîye uygun bir okumadan söze edilebilir ya da nelere dikkat edilmediğinde nitelikli bir okumadan söz edilemez bütün bunlar her Kur'an okuyucusunun gündeminde olması gereken meselelerdir.

1. Kur'an Okumayla İlgili Bazı Kavramlar

Başlıkta yer alan teknik kavramıyla; ses, seda, harflerin mahreç ve sıfatları gibi okumanın telaffuza dönük yönleri kastedilmektedir. Kur'an öğretiminde ilk aşamayı oluşturan bu safha genellikle hoca talebe ilişkisi çerçevesinde gerçekleşir. Bunun ilk uygulamasını Hz. Peygamber ve ona talebe olmuş sahâbe örneğinde görmekteyiz. Daha sonraki süreçte ise bu tür uygulamalar gelişerek kurumsal bir özellik kazanmıştır. Kıraat ve tecvîdin de içinde bulunduğu kıraat ilminin sistematik bir disiplin haline gelişinde; şifâhî ve kitâbî olarak iki aşamadan bahsedilebilir. Şifâhî dönemde gerek birtakım kaideler ve gerekse bunların aktarımı ağırlıklı olarak sadırla/ezberle gerçekleşmiştir. İkinci dönemde ise artık şifâhî uygulamalar belli ilkeler çerçevesinde yazıya aktarılmış ve böylelikle ümmet nezdinde kabul gören bir disiplin ortaya çıkmıştır. Kıraat ilmi içinde kıraat, tecvîd, tashîh-i hurûf gibi alt başlıklarla ifade edilebilecek bu tür faaliyetler, dolaylı olarak anlama ile ilişkilendirilebilirse de bunlar daha çok işin teorik yönüyle ilgilidir. Bundan dolayı biz de ilgili kavramları daha yakından tanımak ve bunların Kur'an kıraatında tam olarak neye karşılık geldiğini görebilmek için söz konusu kavramları genel hatlarıyla incelemeye tabi tuttuk.

a. Kıraat

Kıraat kavramı bir yandan Kur'an'la ilgili birçok ilmi içine alan genel bir disiplinin adı için kullanılırken, diğer taraftan, Kur'an'la aynı kökten gelen salt okuma manası için de kullanılmaktadır. Buna göre kıraat kelimesi قرأ (karae) fiilinden mastar olarak geldiğinde, okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek manasına; isim olarak geldiğinde isesiz veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okumak, tilâvet etmek manasına gelir.¹⁸ Diğer bir görüşe göre ise kıraat kelimesi قرأ (karae) fiiline dayanan semâî bir mastardır. Çoğulu ise قراءات (kırââtur).¹⁹ قرأ – يقرأ – قرأنا (karae yekrau kırâeten ve kur'ânen) çekiminde görüldüğü üzere bu kelime Kur'an kelimesiyle aynı kökten gelir. el-Kar'u sözlükte toplamak bir araya getirmek anlamına gelir. Meselâ قرأتُ الماء في الحوض (kara'tü'l-mâe fi'l-havzi) "suyu havuzda topladım derken", yani suyu bir araya topladım anlamı kastedilir.²⁰ Bu işi

¹⁸ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalettin Muhammed b. Mukrem el-Ensâri, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sader, Beyrut ty., I/128, "قرأ", md.

¹⁹ Zürcânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, I. Baskı, Beyrut 1415/1995, I/336; Suud b. Abdullah el-Funeysan, *İhtilafu'l-Müfessirîn Esbâbuhû ve Âsâruh*, Dâru İsbiliya, Riyad, 1997, s. 59.

²⁰ Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *Dirâsât fi Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XIV. Baskı, Riyad, 1426/2005, s. 341.

yapan kişiye de kârf denir.²¹ Kâri tıpkı suyun havuzda toplanması gibi önce harfleri bir araya toplar kelimeyi oluşturur, sonrasında kelimeleri bir araya toplar cümleyi meydana getirir, cümleleri de bir araya toplayarak okuma eylemini gerçekleştirmiş olur.²² Sonuç itibariyle kıraat kelimesi sözlükte okumak, telaffuz etmek, toplamak, bir araya getirmek gibi anlamlara gelmektedir.

Kelimenin terim manasına gelince kıraat; "Kur'an kelimelerinin eda keyfiyetini"²³ ve bunların okunuş biçimlerini râvilerine nispet etmek sûretiyle araştıran bir ilimdir."²⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Tarifte geçen; "Kur'an kelimelerinin edası keyfiyeti" ifadesiyle Kur'an'ın okunmasına işaret edilmektedir. Ancak bu okumada manadan söz edilmemekte, daha çok bir kelimenin nasıl söylenmesi gerekiyorsa o şekilde usulüne uygun olarak söylenmesinden bahsedilmektedir. Tanımda yer alan; "râvilerin okuduklarını birbirine nispet etmeleri" ifadesiyle ise kıraat ilminin konusuna giren Kur'an'ın farklı şekillerde okunmasına yönelik bir ilkeden bahsedilmektedir ki bu mesele konumuzla doğrudan ilgisi olmayan oldukça geniş bir alanı ifade eder.²⁵ Râğib el-İsfahânî (ö. 502/1108) ise kıraati "tertilde harf ve kelimelerin birbirine katılması"²⁶ şeklinde; Zerkeşî (ö. 794/1392) ise "Şeddeli ve şeddesiz okuma gibi harflerin yazılış ve keyfiyeti hususunda, söz konusu vahiy lafızlarının farklılık arzemesi"²⁷ şeklinde tarif etmişlerdir.

Yapılan tanımlarda kıraat denince daha çok Kur'an'ın okunması sırasında harf ve kelimelerin seslendirilmesinde belli kaidelere dikkat çekilmektedir. Buna göre bir harf ya da bir kelimenin nasıl telaffuz edilmesi gerekiyorsa o şekilde söylenmesi doğru bir kıraat için önemlidir. Bu itibarla ilk okuyucudan itibaren arz ve eda sistemi şeklinde öğretenle öğrenen, okuyanla dinleyen arasında bir ilişki tesis edilmiştir. Hoca talebe ilişkisi olarak karşılık bulmuş bu sistem içinde kural dışı uygulamalara fırsat verilmemiş, her şey belli bir kural ve sistem dâhilinde gelişmiştir. Görüldüğü üzere kıraat kelimesi büyük ölçüde Kur'an'ın telaffuz

²¹ Kârf kelimesi okuyan, okuma eylemini gerçekleştiren anlamına gelir. Çoğulu kurrâ'dır. Bu lafzın asr-ı saadette delalet ettiği mana ile Hz. Peygamberin vefatından sonra delalet ettiği mana aynı değildir. Hz. Peygamber zamanında bu lafız işittiği miktarı ezberleyene işaret edildiği halde, sonraları Kur'an'ın tamamını ezberleyen ve ondaki kıraatlere vakıf olan manasında kullanılmıştır. Bk. Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay., Ankara 1993, s. 66.

²² Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *Dirâsât fi Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad, 2005, s. 341.

²³ Eda Keyfiyeti, Kur'an Kelimeleri'nin Hz. Peygamber'den itibaren kâri tarafından ağızdan ağıza alınarak gelen tüm okuma formlarını ifade eder. Harflerin telaffuzundan kelimelerin ifade kalıplarına kadar tüm ayrıntılar, bu kapsam içinde bir anlam ifade eder ki, bu da yüz yüze eğitimi gerekli kılan bir kıraat ilmini diğer ilimlerden ayıran önemli bir özelliktir. Bk. Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraatlerin Rolü*, Fecr Yay., Ankara 2005, s. 12.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürsidü't-Tâlibîn*, (thk. Abdulhayy Feremâvî), Mektebetü Cumhuriyeti Mısır, I. Baskı, Kahire, 1977, s. 3.

²⁵ Çetin, Abdurrahman, *Yedi Harf ve Kıraatler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 84 vd.; Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraatlerin Rolü*, s. 65 vd. ; Çakıcı, İrfan, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, (basılmamış doktora tezi), Konya 2016, s. 20 vd.

²⁶ Râğib, Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, (thk. Saffan Adnan ed-Davudî), Dârü'l-Kalem, I. Baskı, Beyrut 1412/1991, s. 668, "ر" md.

²⁷ Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim), Dârü't-Turas, Kahire, ty., 1/318.

açısından güzel okunmasıyla ilgili bir kavramdır. Bununla birlikte kıraatin anlamla hiçbir ilişkisinin olmadığı da söylenemez. Zira anlamlı okumada kıraatin keyfiyeti de önemlidir. Buna göre usulüne uygun düzgün bir kıraatin, Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayacağı muhakkaktır.

b. Tecvîd

Tecvîd, bir şeyi güzel ve hoş yapmak, süslemek gibi anlamlara gelir.²⁸ İstilahta ise, harflerin mahreç ve sıfatlarına riayet ederek Kur'an'ı güzel okumak demektir.²⁹ Tariften de anlaşıldığı üzere tecvîdin konusu doğrudan Kur'an'dır.³⁰ Bu ilmin sistematik bir disiplin olarak ortaya çıkışı, hicri üçüncü dördüncü asra³¹, hatta geniş hacimli eserlerin verilmesi hicri beşinci asra denk gelse de³² pratik olarak uygulanışı Kur'an'ın inzaliyle birlikte başlamıştır.³³

Hz. Peygamber bir yandan gelen vahyi yazdırmış diğer taraftan da sahabeye okumuş ve okutmuştur. Okuma ve yazma kültürü yaygın olmasa da idrak ve hafız kabiliyetinin ileri seviyede olduğu ilk sahabe nesli, Kur'an'ı belli kaideler çerçevesinde okurken herhangi bir zorlukla karşılaşmamışlardır. Bunda toplumun dili ve dil ekseninde oluşmuş fonetik yapıyla Kur'an dilinin gönderildiği dil ve lehçe arasında doğrudan bir yakınlığın olması önemli bir etkidir.³⁴ Tabiatıyla insanlar daha sonraki dönemlerde olduğu gibi sistematik yapıda bir tecvîd ilmine ihtiyaç duymadan Kur'an'ı okuyabilmişlerdir.³⁵ Bu durum herkesin herhangi bir kaideye bağlı kalmaksızın keyfi olarak Kur'an'ı istediği gibi okuduğu anlamına gelmez. Aksine toplumun dil açısından homojen bir yapıda olduğu ve bu sayede insanların zorlanmadan dille ilgili genel kabullere uygun hareket ettikleri anlamına gelir. Kaldı ki şayet böyle ortak bir tecrübe olmasaydı bu dönemin tabii şartları içinde, okuma yazma bilen insan sayısının az olması, insanların günlük hayatta meramlarını rahat bir konuşma tarzıyla ifade etmeleri, kabilelere göre dildeki şive farklılıkları gibi sebeplerden dolayı Kur'an'ın okunmasında ciddi sapmalar olurdu.

²⁸ İbnü'l Cezerî, Şemsuddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd*, (thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Müktebetü'l-Mearif, I. Baskı, Riyad, 1405/1985, s. 47.

²⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr*, (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty., II/210; Hafeyân, Ahmed Mahmud Abdü's-Semî, *Eşherü'l-Mustalahât fi Fenni'l-Edâi ve İlmi'l-Kurâât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty., 27.

³⁰ Nasru'l-Cüreyysi, Muhammed Mekki, *Nihayetü Kavli'l-Müfd fi İlmi't-Tecvidi'l-Kur'ani'l-Kerim*, (thk. Ahmed Ali Hüseyin), Mektebetü'l-Adab, IV. Baskı, Kahire, 1422/2011, s. 16.

³¹ Tecvîd ilminin ıstılâhî anlamıyla ortaya çıkışı hicri üçüncü yüzyılın sonuna, ıstılâhî anlamıyla şöhret bulması ve aktif bir kullanım ağına sahip olması ise dördüncü yüzyıl ve sonrasına rastlamaktadır. Geniş bilgi için bk. Tetik, İbrahim, "Tecvîd Kelimesinin Semantik Analizi" *Universal Journal of Theology* 2 (3), 179-197, s. 180.

³² Çiftçi, Ali, Ebu Amr ed-Dânî'nin et-Tahdîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvid'i Özeline Tecvid İlminin Müstakilleşmesi, *Marife*, 17/2 (2017): 295.

³³ Hz. Peygamber'in Kur'an okurken yeri geldiğinde med ile okuduğu, Fatiha Suresi örneğinde olduğu ayet sonlarında vakfı yaptığı, harfleri mahreç ve sıfatlarına uygun şekilde itina ile okuduğuna dair pek rivayetin olması ilk dönemden itibaren Kur'an'ın pratikte tecvid uygulamalarına göre okunduğunu göstermektedir. Bk. Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an, 29; Ebû Dâvûd, Vitri, 20; Tirmizî, Kıraat, 1, Fezâilü'l-Kur'an, 23; Nesâî, İftitah, 83, Kıyâmü'l-leyl, 13.

³⁴ İbrahim, 14/4.

³⁵ Tetik, İbrahim, "Tecvîd Kelimesinin Semantik Analizi" *Universal Journal of Theology* 2 (3), 179-197, s. 180 vd.

Buna bir de konuşma diliyle yazı dilinin birbirinden farklı olabileceği gerçekliği ilave edildiğinde durum daha farklı bir boyut kazanır.³⁶ Dolayısıyla normalde Kur'an'ın hatalı bir şekilde okunabileceğine sebep olabilecek birçok gerekçenin olmasına rağmen, sahabeden bu dönemde insanların Kur'an'ı yanlış okuduğu yönünde haberlerin gelmemiş olması ilk toplumun Kur'an okuma konusunda belli bir bilgi ve tecrübeye sahip olduğunu gösterir. Toplumun sahip olduğu bu tecrübe sayesinde ilk dönemde sistematik boyutlarıyla tecvîd ilminin bir disiplin olarak ortaya çıkması ve gelişmesine ihtiyaç olmamıştır.

Belirtmek gerekirse tecvîd uygulamasına olan ihtiyaç Medine'ye hicret ve sonrasında yaşanan fetihlerle birlikte daha ileri seviyede hissedilir olmuştur. Zira tecvîd uygulamalarını da içine alan geniş bir dil tecrübesine sahip homojen yapıdaki Kureyş merkezli Mekke toplumu, dilsel açıdan daha farklı unsurları içinde barındıran yeni bir topluma doğru evrilmeye başlamıştır. Ortaya çıkan zorlukları gidermek üzere de Hz. Peygamber'in rehberliğinde bir dizi yeni çözüm yolları ortaya konmuştur. Bunlardan biri Kur'an eğitimiyle ilgilenen öğreticilerin bizzat Hz. Peygamber tarafından yetiştirilmesi ve İslam'la yeni tanışan insanların okuma ihtiyaçlarının bu yolla giderilmeye çalışılmasıdır.³⁷ Aslında bu sayede tecvîdle ilgili Mekke'de sahip olunan tecrübe, başta Medine olmak üzere diğer beldelere de ulaştırılmıştır. İkincisi Kur'an'ı, Kureyş lehçesi yanında farklı lehçelere göre okuma imkânı veren yedi harf ruhsatının devreye sokulmasıdır.³⁸ Bu gibi tedbirler farklı şive ve lehçelere sahip insanlara Kur'an'ı lahne³⁹ düşmeden, tecvîdin de ilgi alanına giren ses harf ve kelimeleri aslına uygun şekilde söylemeyebilmelerine imkân vermiştir. Bütün bunlar tecvîd ilminin bir disiplin olarak oluşmaya başlamasına zemin hazırlamış ve nihayet hicri ikinci ve üçüncü asırdan itibaren tecvîd ilmi aşama aşama belli bir sistematik yapıya kavuşmuştur.⁴⁰

³⁶ Zengin bir içeriğe sahip olan Arapça'nın kitâbî yönü ile günlük dilde halk arasında konuşulan yönü arasında çok ciddi farklılıklardan söz edilebilir. Bu anlamda kitabi dili temsil eden fasih Arapça büyük ölçüde sokağa taşınmamış ve insanlar günlük hayatta ammice diye bir konuşma tarzı geliştirmişlerdir. Fasih Arapça'nın zıddı olarak bilinen ammice bugünün meselesi olmayıp, tarih boyunca Arap Dünyasında kullanılır olmuştur. Daha çok pratik ihtiyacı karşılayan bu konuşma tarzı kolay kullanımı, çeşitliliği, özel çaba sarfetmeden tevarüsen elde edilmesi gibi sebeplerden dolayı zamanla da yaygınlaşmış ve hatta bu dili savunan belli bir taraftar kitlesi dahi olmuştur. Buna mukabil Fasih Arapçanın kullanımının yaygınlığını savunan diğer bir grup ise ammiceyi dilin bozulmasının sebeplerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Geniş bilgi için bk. Soyupek, Hasan, "Kur'an Dili Fasih Arapçanın Gelişmesine Ammice Engeli", *SDÜLF Dergisi*, S. 37, 2016/2, s. 30 vd.

³⁷ Hz. Peygamber Kur'an öğretimi konusuyla bizzat kendileri ilgilenmiş ve bu konuda son derece titiz davranmıştır. Müslümanların sayısı artınca ve yeni yeni bazı bölgeler İslam'ı kabul edince buralarda Kur'an öğretim hizmetini karşılamak üzere kendilerinin yetiştirdiği sahabeyi buralara görevli olarak göndermiştir. Geniş bilgi için bk. İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, *es-Siratü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Seka ve İbrahim el-Ebyari), III. Baskı, Mısır 1375/1955, I/434.

³⁸ Çok geniş bir alanı ifade eden yedi harf ruhsatı doğrudan tecvîdle ilişkilendirilmese de, tecvîdin de ilgili alanına giren okumada muhataplara telaffuz açısından kolaylık sağlanması gibi bir işleve sahiptir. Geniş bilgi için bk. Çetin, Abdurrahman, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2002, s. 49.

³⁹ Hata etmek ve doğrudan sapmak anlamına gelen lahn celî ve hafî olmak üzere iki kısma ayrılır. Geniş bilgi için bk. Süyüti, *el-İtkan*, I/282; Karaçam, İsmail, *Kur'an'ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İfav Yayınları, İstanbul 2012, s. 234-236.

⁴⁰ Tetik, İbrahim, "Tecvîd Kelimesinin Semantik Analizi" *Universal Journal of Theology* 2 (3), 179-197, s. 182.

Yukarıda kısaca, geçirdiği evrelere değinilen tecvîd ilminin gelişimine temel teşkil eden en önemli unsurlardan biri de şüphesiz kimi ayet ve hadislerin ya doğrudan ya da dolaylı olarak muhatapları Kur'an'ı güzel bir şekilde okumaya teşvik etmesidir ki zaten tecvîdin temel gayesi de budur. Bu anlamda tertîl ve tilavet kavramları başlığı altında değinileceği üzere Kur'an'ın güzel bir şekilde, acele edilmeden kelime ya da seslerde herhangi bir değişiklik yapmadan tane tane okunması ilâhî bir emirdir. Tecvîd de bu emrin vücut bulmuş halidir.⁴¹ Kur'an'ın tecvîd kuralları çerçevesinde okunmasıyla da, ayetlerin daha rahat bir şekilde anlaşılması, düşünülmesi, bunlardan ibret alınması gibi kazanımlara ulaşılması hedeflenmiştir. Kişiden kişiye değışmekle birlikte bu kazanımların elde edilmediği okumalar ise her zaman bir yönüyle eksik olacaktır. Bu duruma düşmemek için hem Kur'an'ın telkinleri ve hem de Hz. Peygamber'in öğretilerinden hareketle⁴² başta sahabe topluluğu olmak üzere müminlerin çoğu Kur'an okurken, O'nun her bir kelimesi, harfi ve sesine kadar dikkat etmişlerdir. Oluşan bu hassasiyet çerçevesinde teşekkül eden tecvîd ilmi, ulema nezdinde güzel Kur'an okumada gerekli olan bir ilim olarak kabul edilmiştir.⁴³ Hatta kimi ayet ve hadislerden hareketle buna dikkat edilmesi dilsel anlamda farz-ı ayın olarak telakki edilmiştir.⁴⁴ Böylelikle Kur'an gibi her bir kelime, harf ve sesinden müfessirlerin derin anlamlar çıkardığı kutsal bir metin üzerinde oluşabilecek bazı keyfî uygulamaların ve tahrifatın önüne geçilmiştir. Şayet bu tarz bir uygulama olmasaydı belki de insanlar sahip oldukları dil, şive, aksan gibi birtakım özelliklerden dolayı kimi kelimeleri ya da kelimelerdeki sesleri farklı okuyabilir ve bu da ümmetin en önemli ortak paydası olan Kur'an'ın okunmasında birliğin zedelenmesine sebep olabilirdi. Dolayısıyla tecvîd sayesinde bütün bu ihtimaller ortadan kalkmıştır.

Tecvîd bilgisiyle birlikte edinilen kazanımların tam olarak neye karşılık geldiği meselesine gelince aslında böyle bir birikime sahip olan kişinin teknik açıdan ya da usul açısından belli bir kabiliyete sahip olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle harflerin mahreçleri ve sıfatları gibi tecvîd kaidelerinin birtakım inceliklerine hâkim olan bir kişi bu sayede şeklî açıdan Kur'an'ı güzel bir şekilde okuyabilir. Bununla birlikte Kur'an ve sünnetin telkinleri doğrultusunda meseleye daha etraflıca bakıldığında bu çeşit bir okuyuşun tam olarak ideal bir okuyuş

⁴¹ Kur'an'ın okunmasıyla ilgili dört farklı okuma tarzı tespit edilmiştir. Bunlar; tahkîk en ağır okuyuş, hadr en seri okuyuş ve bir de bu ikisinin arası olan tedvir şeklindeki orta okuyuş şeklinde belirlenmiştir. Kişi kendi durumuna göre bunlardan herhangi biriyle Kur'an okuyabilir. Bu okuyuşlar dışında hadrdan daha hızlı "الزّمْزَمَة /ez-zemzeme" diye bir okuyuş biçimi vardır ki alimler böyle bir okuyuşun caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Geniş bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kıraâti'l-Aşr*, I/205-209; Nasru'l-Cüreyysi, *Nihayetü Kavli'l-Müfid fî lllmi't-Tecvid*, s. 28.

⁴² Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'an*29; Ebü Dâvûd, *Vitr* 20; Nesâî, *İftitâh* 82,83, *Kıyâmü'l-leyl* 13; İbn Mâce, *İkâmetü's-salevât* 179; Tirmizî, *Kıraat* 1; *Fezâilü'l-Kur'an* 23.

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kıraâti'l-Aşr*, II/211; Zemahşerî, *Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil fî Vücûhi't-Te'vil*, (thk. Âdil Ahmed, Ali Muhammed), el-Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad, 1418/1998, IV/348.

⁴⁴ Tecvîdin vacip oluşunu, fikahtaki vacip olma ile karıştırmamak gerekir. Zira tecvîddeki vücûbiyet tamamen örfi ya da dilsel bir gerekliliktir. Aslan, Ömer, "Kur'an Tilavetinde Tecvîd'in Gerekliliği ve Lahn (Okuyuş Hataları)", *CÜİF Dergisi*, Haziran, Sivas 2003, C. VII 11, s. 362.

olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira bir kişinin tecvîd ve benzeri uygulamalarla Kur'an'da yer alan kelime, harf ve sesleri aslına uygun şekilde telaffuz edebilmesi Kur'an tilavetinde istenen niteliğin sadece belli bir kısmını oluşturur. Elbette bu önemli bir aşamadır. Ancak buna tertîl, tefekkür, hüzn gibi daha pek çok nitelikler ilave edilmelidir. Şayet Kur'an, salt olarak harflerin mahreç ve sıfatlarına uygun bir şekilde okunması seviyesinde kalırsa, bunun daha ötesi tefekkür, hüzn, ibret alma gibi birtakım kazanımlar hiçbir şekilde elde edilemez. Hâlbuki bunlar Kur'an okumayla elde edilecek en önemli kazanımlar olarak kabul edilmiştir. Bu niteliklere sahip bir okuyuşla Kur'an okumak okuyanı Allah'a yaklaştırır. Diğer taraftan nice Kur'an okuyanlar vardır ki, bu kişilerin ortaya koydukları çabalar gerek iman bakımından ve gerekse Allah'a ve Rasûlüne duyulan yakınlık bakımından kendilerine herhangi bir şey kazandırmaz. Dolayısıyla böyle bir duruma düşmemek için her seviyedeki okuyucunun yaptığı okuma faaliyetini gözden geçirmesi gerekir. Sonuç itibarıyla mümin yaptığı her şeyi en güzeliyle yapma gayreti içinde olmalıdır.⁴⁵ Hele de bu iş Kur'an okumak gibi bir müminin Allah Teâlâ ile doğrudan irtibatını kurmayı mümkün kılacak bir ibadetse bu takdirde daha ileri seviyede bir hassasiyete sahip olunması gerekir.

B. Kur'an Tilavetinde Nitelikle ilgili Bazı Kavramlar

Kur'an'ın hangi gaye için nazil olduğunu belirten pek çok ayet ve hadisten söz edilebilir. Bunlar içerisinde; "...Biz sana Kur'an'ı insanlar, düşünüp anlaşılar diye indirdik."⁴⁶, "Sana bu mübarek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik."⁴⁷ gibi ayetler Kur'an'ın hangi amaçla gönderildiğini ortaya koymaktadır. Buna göre muhatap olunan kitabın Kelâmullah olduğu bilinciyle okunması, O'nun üzerinde derin derin düşünülüp anlaşılması Kur'an'ın gönderilmesindeki en önemli gayelerden biridir. Kişinin böyle ulvî bir hedefe ulaşması, ciddi bir çabayla adım adım gerçekleştirilebilecek bir durumdur. Bu süreçte ilk aşamayı kıraat oluşturur. Zira kıraat kişinin Kur'an'la tanışmasını en etkili şekilde mümkün kılacak potansiyele sahip ilişki şekillerinden biridir. Bundan sonra ise daha nitelikli okumayı ifade eden diğer aşamalara geçilir. Dolayısıyla tıpkı Hz. Peygamber'in ilk okuma örneğinde olduğu gibi⁴⁸ her şey okumayla başlar. Okumanın niteliği de kişiyle Kur'an arasındaki ilişkiyi belirler. Burada kritik olan soru nasıl bir okuma? Zira okumadan okumaya fark vardır. Kimi okumalar insanı ihya eder, kişinin imanını ve Allah'a yakınlığını artırır;⁴⁹ kimi okumalar ise boğazdan aşağıya geçmez, sadece Kur'an harflerinin seslendirilmesi düzeyinde kalır.⁵⁰ Hatta kimi okumalar da kişinin küfrünü artırır.⁵¹ Bu itibarla mesele salt olarak Kur'an'ın okunması değildir. Asıl olan kişiyi, Kur'an'ın gönderiliş

⁴⁵ Bakara 2/196; Kehf 18/30; Buhârî, İmân 37; Beyhakî, Şu'abu'l-İman 4/334

⁴⁶ Nahl 16/40.

⁴⁷ Sad 38/29

⁴⁸ Alak 96/1-5.

⁴⁹ Enfal 8/2; Buhârî, İman 1.

⁵⁰ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân 167.

⁵¹ Tevbe 9/124, 125; İsra 17/82.

gayesine ulaştıracak bir okumayla Kur'an'ın okunmasıdır. Zira içerikten, duygu ve düşünceden yoksun salt bir okuma hiçbir şekilde murâd-ı ilahiye uygun bir okuma değildir. İşte biz de çalışmamızın bu bölümünde, okumayı yalın ve yavan bir okumadan, daha nitelikli hale getirebilmek için neler yapmamız gerektiğini araştırdık. Bunun için önce tertîl, tilâvet gibi Kur'an'da yer alan ve nitelikli okumayı ifade eden kavramları inceledik, sonra hadis metinlerinde bunu beyan ve tekit eden ifadeler üzerinde durduk. Son bölümde ise ayet ve hadisler ekseninde, nitelikli okumayı mümkün kılan bazı kaidelere yer verdik.

1. Tertîl

Bilindiği üzere kıraat kelimesi Kur'an'ın nazil olan ilk ayetleri içinde yer almaktadır.⁵² Tertîl kelimesi ise Alak ve Kalem Surelerinden sonra üçüncü sırada nazil olan Müzzemmil Suresinin ilk ayetlerinde yer almaktadır.⁵³ İlk bakışta bu iki kavram okuma anlamına gelmektedir. Ancak konu analiz edildiğinde bu kelimelerin benzer yönlerinin yanı sıra farklı anlamlarının da olduğu görülmektedir. Buna göre tertîl kelimesi رَتَّلَ rubâî fiilinden türeyen tef'îl vezninde mastar bir kelimedir. Sülûsisi رَتَّلَ (ra-ti-le)'dir. Ra-ti-le düzenli olmak, bir şeyi güzel yapmak gibi anlamlara gelir. Bu anlamda bir kişinin dişlerinin aynı seviyede ve birbirine bitişik olmasını ifade etmek için, رَجُلٌ رَتَّلَ الاسنان (dişleri düzgün adam) cümlesinde olduğu gibi ra-ti-le fiili kullanılır.⁵⁴ Kelimenin رَتَّلَ fiilinin mastarı olduğu tef'îl veznindeki anlamına gelince tertîl; kelimeleri güzel telaffuz etmek, ağır ağır ve belirgin bir şekilde söylemek demektir. Bu anlamda sözü tane tane, yavaş yavaş, ara vererek ve güzel sıralama ve ifade etmeye de "tertîl-i kelam" denir.⁵⁵ Tertîl kelimesi Kur'an için söz konusu edildiğinde ise Kur'an'ı yavaş yavaş tane tane okudu anlamına gelir.⁵⁶ Başka bir ifadeye göre ise tertîl, yavaş yavaş acelesiz ilerlemek ve harfleri (tebyîn) açık açık tek tek telaffuz etmek demektir.⁵⁷

Tertîl kavramının ıstılah anlamına gelince bu konuda bazı yönleriyle birbirine benzeyen çok sayıda tariften söz edilebilir. Mesela Zerkeşi tertîli; "Kur'an'ın lafızlarını vurgulayarak telaffuz etmek, harflerin arasını açmak, Kur'an'ın bütününe nüfuz etmek için tefekkür etmek suretiyle fasîh bir şekilde okumaktır."⁵⁸ şeklinde tanımlamış, Sindî ise; "Kur'an'ı yavaş yavaş,mânâ ve

⁵² Alak, 96/1-3.

⁵³ Keskiöğlü, Osman, *Nuzûlünden Günümüze Kur'an'ı Kerîm Bilgileri*, TDV Yay., Ankara 1993, s. 118.

⁵⁴ Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrahmân el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, (thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî), ty., VIII/113; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arâb*, XI/265, "رَتَّلَ" md.

⁵⁵ Öge, Ali, "Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi", *KSÜİF Dergisi*, S. 25, Kahramanmaraş, 2015, s. 36

⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI/265, "رَتَّلَ" md.

⁵⁷ Râzî, Fahrettin Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Gayb*, Dârü'l-Fikr, I. Baskı, Beyrut 1401/1981, XXX/173; Fırat, Yavuz, "Kıraat Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması", *EÜSBE Dergisi*, S. 13 Yıl: 2002 (257-273 s.) s. 263.

⁵⁸ Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır b. Abdullah Zerkeşi, *el-Bürhân Fi Ulûmi'l-Kur 'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l Fazl İbrâhim), *Dâru'l Ma'rife*, Beyrut 1391/1971, 1/449.

hikmetlerini düşünerek huzur duyacak şekilde vakf ve tecvîd kurallarını gözeterek okumaktır.⁵⁹ şeklinde tanımlamıştır. Çağdaş alimlerden M. Tayyip Okıç tertîli; "Kur'an'da her harfin hakkını vermek, belli etmek ve acele etmemek suretiyle okumak, yani harf harf tilâvet etmektir."⁶⁰ diye tanımlamış, Nureddin İtr ise; "Edaya (harflerin telaffuzuna) hakkını vermek, medleri tam olarak uzatmak, kıraat esnasında teenni ile hareket etmek, nefes aralarında sekte yapmak, vakıflara riâyet etmektir."⁶¹ şeklinde tanımlamıştır. Yapılan tanımlardan hareketle tertîl kavramıyla ilgili iki temel özellikten söz edilebilir. Bunlardan birincisi harflerin düzgün söylenmesi, durulması gereken yerde durulması, acele etmeden okunması gibi teknik yönle alakalı olanı, ikincisi ise ağır ağır okurken mana üzerinde düşünülmesi, ibret alınması gibi anlamla ilgili olan yönüdür. Görüldüğü üzere tertîl, içinde hem düzgün okumayı ve hem de okunanı anlamayı ve düşünmeyi barındıran bir kavramdır. Dolayısıyla Kur'an'ın tertîl ile okunması, kıraatle kastedilen normal bir okuma değildir. Kaldı ki eğer öyle olsaydı, kıraat kelimesi varken bunun yanında bir de tertîl kelimesi kullanılmazdı. Bu anlamda genel bir kaide olarak ifade edilecek olursa, Kur'an'da müterâdif kelimeler hiçbir şekilde birbirinin aynı değildir. Bu tür kelimelerin ortak anlam alanları olsa da mutlaka birbirinden ayrılan yönleri vardır.⁶² Buna göre kıraat ve tertîl kelimeleri de hem pratikte ve hem de teoride birebir aynı anlamı taşıyan kelimeler değildir. Şayet bir kimse Kur'an okurken, okuduğu üzerinde düşünüyor, okuduklarından ibret alıyorsa o kişi Kur'an'ı tertîl ile okuyor demektir. İlk nazil olan ayetlerde kıraat kavramının kullanılması, hemen sonrasında gelen ayetlerde ise tertîl kelimesinin kullanılması zımnen, kıraatten tertîle doğru bir terakkiyi de gerekli kılar. Muhatapların buna kayıtsız kalmaları, yani kıraat düzeyinde okumaya devam etmeleri ciddi bir nitelik problemidir.

Kıraat ve tilavet kavramları gibi kendine has bir okuma tarzı olarak değerlendirilen tertîl kavramı Kur'an'da sadece iki ayette geçmektedir. Bunlardan ilki Kur'an'ın üçüncü suresi olarak nazil olan Müzzemmil suresinin dördüncü ayetidir. İlgili ayette şöyle buyrulur: *أَوْ ذُ عَلَيْهِ وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً* (Veya bunu (gece ayakta kalış süresini) artır ve ağır ağır Kur'an'ı oku).⁶³ Başta müfessirler olmak üzere ayette yer alan *أَوْ ذُ عَلَيْهِ وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً* (Kur'an'ı tertîl ile oku) ifadesi alimlerce geniş bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda *أَوْ ذُ عَلَيْهِ وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً* ifadesini ed-Dahhak (ö. 105/723) Kur'an'ın tane tane okunması; Mücâhid (ö. 324/936) akledilerek

⁵⁹ Sindî, Abdülkayyûm b. Abdülğafûr, *et-Teshîl fî Kavâidi't-Tertîl*, Mektebetü'l-Esedî, III. Baskı, Mekke, 1427/2006, s. 21; Öge, Ali, Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi, s. 36.

⁶⁰ Okıç, Tayyib, *Tefsîr ve Hadîs Usûlünün Bazı Meseleleri*, Nûn Yay., İstanbul 1995, s. 87.

⁶¹ İtr, *Keyfe teteveccehü l-Îlâ'î- Ulûmi ve'l Kur'ani 'l-Kerîm Masdarühâ*, Dâru'r-ru'ye, Dimeşk 2001, s. 60.

⁶² Abdurrahman, Aîşe, *el-'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân, Dâru'l-Medîf*, III. Baskı, Kahire, ty., s. 210-215; Gündüz, Muhammed Recai, "Dr. Aîşe Abdurrahman'ın Kur'an'daki Bazı Ziyade Harflerle Müteradif Kelimeler Hakkındaki Metoduna Eleştirel Bir Bakış", *EOÛF Dergisi*, II (2015), 189-202, s. 196 vd.

⁶³ Müzzemmil 73/4.

okunması;⁶⁴ Taberî (ö. 310/922) ise ağır ağır, apaçık ve anlaşılır şekilde okunması şeklinde yorumlamışlardır.⁶⁵ Zeccâc (ö. 311/923), Kur'an'ın acele edilmeden okunması, harflerin apaçık şekilde ve her bir harfin hakkının tam olarak verilerek okunması şeklinde;⁶⁶ çağdaş müfessirlerden Elmalılı Hamdi Yazır ise "her bir harfin edasının, tertibinin hakkıyla yapılması, kelimelerin taşıdığı manaları tüm boyutlarıyla hissettirecek tarzda okunması" şeklinde açıklamışlardır.⁶⁷ Aslında burada daha pek çok isme yer verilebilir. Ancak yapılan yorumlardan hareketle tertil; Kur'an'ı tecvîd ve kıraat disiplini açısından düzgün şekilde okuma, okunanı anlama ve üzerinde düşünme şeklinde özetlenebilir.

Ayet-i Kerimeye siyak sibak ilişkisi açısından bakıldığında ise tertil kavramının anlamı daha belirgin hale gelir. Buna göre gündüze nispetle gece, insan zihninin en dingin olduğu vakittir. Bu vaktin insanı etkileyen kendine has bir heybeti vardır. Böyle bir vakitte ağır ağır okunan Kur'an, insanın düşünce dünyasında derin izler bırakır. Katâde (ö. 117/735) ve Mücahid'in dediği gibi; "Geceleyin kişinin kıraati daha doğru, sözü daha sağlam olur."⁶⁸ Bundan dolayı geceleyin Kur'an okuma, Hz. Peygamber ve sahâbenin en devamlı ibadetlerinden biri olmuştur.⁶⁹ Gündüz insanı bedenen ve zihnen meşgul eden, onu rahat ve sağlıklı düşünmekten alıkoyan birçok iş vardır. Bununla birlikte insan gün içerisinde Kur'an okuduğunda bir ölçüde okuduğunu anlaya da bilir. Fakat insanın ayetlerdeki ince anlamları ve derin mesajları anlaması, ayetlerin kişinin düşünce dünyasında meydana getirebileceği birtakım duyguları farketmesi oldukça zordur. Bundan dolayı da hem ayetlerde ve hem de hadislerde müminler, elde edecekleri manevi kazanımlar sebebiyle gece vakitlerinde Kur'an okumaya yönlendirilmektedir.⁷⁰

Tertil kelimesi ikinci olarak كَذَلِكَ لِنُبَيِّنَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً (Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.)ayetinde geçmektedir.⁷¹ Ayetin bağlamı dikkate alındığında burada birinci ayette kastedilenlere ilaveten Kur'an'ın ezberlenmesi⁷² ve tefsir edilmesi⁷³ gibi ilaveler yapılmıştır.

Gerek kavram üzerinde yapılan analiz ve gerekse ayetlerde geçtiği şekliyle taşıdığı anlam dikkate alındığında tertil ile nitelikli bir okumanın kastedildiği

⁶⁴ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, (thk. Ahmet Berdûni, İbrahim Etfiş), Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, II. Baskı, Kahire, 1384/1964, XXXVI/37.

⁶⁵ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, (thk. Abdullah b. Abdü'l-Muhsin et-Türki), Dâru'l-Hicr, Kahire, 2001, XXIII/680.

⁶⁶ Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. Serî, *Meâni'l-Kur'an ve İrâbuh*, (thk. Abdü'l-Celîl Abduh Şelebî), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1408/1988, V/240.

⁶⁷ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad. Komisyon), Azim Dağıtım, İstanbul 1992, VIII/397.

⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVII/37

⁶⁹ Buhârî, Meğâzi 38.

⁷⁰ İsrâ 17/79; Müzzemmil 73/4; Ebu Davud, Cihad36; Tirmizi, Cennet 25; İbni Mace, Edeb 52.

⁷¹ Furkan 25/32.

⁷² Taberî, *Câmiu 'l-Beyân*, XXIII/680.

⁷³ Alûsî, Şihâbüddin Mahmud el-Bağdâdî, *Râhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kurâni'l-Azîm*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, IV. Baskı, Beyrut 1985, XIX/11.

açıktır. Bu tarz bir okuyuşta; lisan, akıl ve kalp aynı anda ve aktif bir şekilde devrede olur. Lisan ile her bir harfin yavaş yavaş aslına uygun şekilde söylenmesi, akıl ile anlaşılması ve kalp ile de düşünülmesi ve ibret alınması sağlanır.⁷⁴ Nihai bir hedef olarak bu özelliklere göre Kur'an tilavetinde bulunmak herkes için gereklidir. Nihayet bu, ilahi bir telkindir ve hiç kimsenin buna kayıtsız kalmaması gerekir.⁷⁵ Fakat bunun hemen ve ilk okuyuşta gerçekleşmesi de mümkün değildir. Tabiatıyla bu bir süreçtir. Önemli olan kişinin bu süreçte adım adım yol almasıdır. Dolayısıyla tertil üzere okuma çabası içinde olan herkes sahip olduğu imkânlar ve şartlar çerçevesinde kısa ya da uzun vadede tertil üzere okuyabilme seviyesine çıkabilir. Diğer taraftan tertil üzere okuyabilmek için kişinin okuduğunu mana itibarıyla harfi harfine anlaması şart değildir. Okuduğunu anlayabilmek, tilavete nitelik kazandıran unsurlardan sadece biridir. Buna rağmen tertil üzere okumanın manayı anlamaya bağlı olması şartını ileri sürmek büyük ölçüde karşılığı olmayan bir iddiadır. Zira bu takdirde Arapça bilmeyen milyonlarca insanın hiçbir zaman tertil üzere Kur'an okumalarının mümkün olmayacağı gerçeğiyle karşı karşıya kalınır. Dolayısıyla tertil ile okumanın muhataba kazandıracığı en önemli kazanımlardan biri de Kur'an'la daha üst düzey bir ilişkinin tesis edilmesidir. Bu anlamda okuma kalitesi yükseldikçe buna bağlı olarak hem daha üst seviyede ibadet zevkine varmak mümkün olur ve hem elde edilecek sevap miktarı doğal olarak daha fazla olur. Bir başka kazanım da bu ilişki biçimi kişinin inancına da yansır ve bu sayede kişi Kur'an'a karşı daha derin bir muhabbet ve bağlılık hisseder. Kaldı ki bu sonuç, Kur'an'ın gönderiliş gayesiyle de birebir örtüşen bir durumdur. Fakat iş bununla da bitmez. Zira kıraat ve tertili de içine alan ve bir adım daha öteye taşıyan bir kavram vardır ki o da tilavettir. Bu sebeple de tertilden sonra tilavet kavramını ele aldık.

2. Tilavet

"Kur'an okuma" denince, daha çok kıraat kavramının karşılığı olan okuma akla gelse de bu alanda kıraat kelimesinin yanında daha başka kelimeler de kullanılır ki bunlardan biri de tilavettir. Tilavet hem dînî literatürde ve hem de İslam kültüründe kıraate göre daha az, tertile göre ise daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Kur'an'da müştaklarıyla birlikte pek çok yerde geçen tilavet kelimesi "telâ - yetlû - tilâveten ve tülüvven" çekiminde görüldüğü üzere birinci bâbdan gelen mastar bir kelimedir. Fiâleten kalıbındaki mastar manası "okumak, tabi olmak" iken, fu'ullen kalıbında gelen mastarı da "izlemek, araya herhangi bir şey sokmaksızın peşi sıra gitmek, uymak gibi anlamlara gelir.⁷⁶ Burada geçen, okumak, tâbi olmak, izlemek, peşi sıra gitmek ve uymak gibi anlamlardan her biri tilavetin keyfiyetine yönelik özellikleri ifade eder. Bu özellikler yapılan tanımlarda daha detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Bunlardan birinde tertil kavramı; "Kur'ân-ı Kerîm'i okumak, emir ve yasaklarını hayata geçirmek, teşvik ve

⁷⁴ Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, 1/287.

⁷⁵ Hasan Muhammed Eyyûb, *el-Hadîs fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 65.

⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/443-444, "تلى" md.

uyarılarını dikkate almak suretiyle Allah'ın kitabına uymak" şeklinde tarif edilmişken, diğer bir tanımda; "Kur'an'ın manasını anlamak ve gereğince davranmak üzere onu tecvîd ve tertîl üzere dikkatlice okumak"⁷⁷ şeklinde tarif edilmiştir.

Görüldüğü üzere tilavet bazen okumak, bazen da okunan şeyin uyarılarını dikkate almak suretiyle "Allah'ın indirdiği kitabı izlemek" gibi okumanın içeriğine dönük bir manaya geldiğinden kıraate göre daha özel anlam taşır. Bu bakımdan her tilâvet kıraattir, fakat her kıraat tilâvet değildir.⁷⁸ Ebû Hayyân (ö. 745/1344) ise bu kelimeyi; lafız yönünden okumak ve hüküm yönünden okunana tabi olmak şeklinde tanımlamıştır.⁷⁹ Buna göre salt okuma tilavet değil, ancak onun ilk aşamasıdır. Daha sonra okunanın anlaşılması gelir ki bu da ikinci aşamadır. Aslında bu önemli bir aşamadır fakat yine de nihai hedef değildir. Nihai hedef okunana tabi olma, onu eyleme, amele dönüştürmektir. Yoksa ses ve tını seviyesinde gerçekleşen, kalbin, aklın ve pratiğin devrede olmadığı, hadisin ifadesiyle köprücük kemiği düzeyinde kalan bir okuma tilavet değildir.⁸⁰ Bu özellikteki bir okuma olsa olsa, ancak kıraat kavramıyla ifade edilebilir. Kaldı ki, böyle bir okuma kıraat kavramının ihtiva ettiği tüm anlamları da kapsamaz, bunlardan sadece Kur'an metninin salt olarak telaffuz edilmesi anlamını karşılar.

Nitelikli okumayı ifade eden tilavet kelimesi Kur'an'da birçok ayette geçmektedir. Mesela; "...الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ..."⁸¹ ayetinde bu kelime mastar olarak kullanılmaktadır. Elmalılı Hamdi Yazır; "Kendilerine kitabı verdiğimiz ehliyetli kimseler, tilavetinin hakkını vererek onu okurlar." şeklinde ayete meal vermiştir. Genel itibariyle bu ifadeden ne kastedildiğine gelince İbn Mesud ayeti; "Kur'an'ın helalinin helal, haramının haram bilinmesi, Kur'an'ın Allah Teâlâ tarafından indirildiği şekilde okunması, kelimelerin yerlerinin değiştirilmemesi ve uygun olmayan şekilde te'vil edilmemesi" şeklinde tefsir etmiştir. İbn Abbâs (ö. 68/687), Mücâhid ve İkrime bu ifadeyi "Kur'an'a hakkıyla ittiba etmek", Mücâhid ve Atâ "Kur'an'la gereği gibi amel etmek" şeklinde açıklamışlardır.⁸² Ebû Mûsâ el-Eş'arî ise ayette tilavetten kastedilen şeyin ittiba olduğuna işaret ederek; "Her kim Kur'an-ı Kerim'e tabi olursa onu cennet bahçelerine götürür." şekilde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁸³ Kurtubî ise ayeti "Onlar o Kur'an'ın lafızlarını tertil ile (ağır ağır, tane tane) okurlar anlamlarını da idrak ederler."⁸⁴ şeklinde yorumlamıştır. Daha sonraki dönem müfessirlerinden Beyzâvî bu ifadeyi "manasını düşünme, gereğiyle amel etme,⁸⁵ Nesefî ise "iyice

⁷⁷ Çetin, Abdurrahman, "Tilavet" *DİA*, İstanbul 2012, XXXXI/155.

⁷⁸ Râğb, *el-İsfahânî, el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 167, "تلو" md.

⁷⁹ Ebû Hayyân, Muhâmmad b. Yusuf Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, (thk. Âdil Ahmed, Ali Muhammed), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1413/1993, I/539.

⁸⁰ Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'an* 36, Menâkıb 25, Edeb 95, İstîtâbe 6, 7; Müslim, Zekat 143-148 (1064); Ebu Davud, Sünnet 31, (4765).

⁸¹ Bakara 2/121.

⁸² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II/488-490.

⁸³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, II/95.

⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, II/96.

⁸⁵ Beyzâvî, Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1418/1998, I/103.

düşünme, tefekkür etme, amel etme ve gereğine inanma”⁸⁶ şeklinde tefsir etmişlerdir. Bütün bu ve benzeri yorumlardan hareketle, ayette geçen tilavetten salt bir okuma değil, şartlarına uygun bir okuma, tatbik etme, düşünme ve tâbi olma gibi anlamlar kastedilmektedir.

Müminlerin tilavetinden bahsedilen diğer bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ”

“O Allah'ın kitabını okuyup ardınca gidenler, namazı kılıp kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve açık vermekte olanlar, asla batma/kaybetme ihtimali olmayan bir ticaret umarlar.”⁸⁷ Görüldüğü üzere ayet-i kerimede tilavetten sonra gelen her bir fiil eylem bildirmektedir. Buna göre namaz ve infakta bulunan eylem, benzer şekilde tilavette de bulunur. Bundan dolayı da tilavet kavramına okumanın yanında tâbi olma, iman etme, gereğiyle amel etme gibi anlamlar verilmiştir. Bu anlamda İbn Kesîr, Semerkandî gibi birçok müfessir de ayette geçen ifadeyi benzer şekilde tefsir etmişlerdir.⁸⁸

Bu iki ayet dışında daha pek ayet örnek olarak verilebilir.⁸⁹ Gerek yukarıda verilen ayetlerde ve gerekse tilavet kelimesinin geçtiği başka ayeti kerimelerde söz konusu kavram, salt okumaktan farklı olarak çoğunlukla belli özellikleri de içinde barındırarak nitelikli okumadan bahsetmektedir. Dolayısıyla muhataplara bu şekilde nitelikli bir okuma hedef olarak gösterilmiştir. Kaldı ki vahiyle ilk tanışmada kıraat kelimesi kullanılırken, ilerleyen zaman içerisinde tertîl, tilavet gibi okumayı da içine alan, ancak bununla birlikte daha nitelikli okumayı içinde barındıran ifadelerden hareketle, Kur'an eğitim ve öğretiminde böyle tadrîcî bir yol takip edilebilir. Özellikle de dili Arapça olmayan kişilerin Kur'an'ı hakkıyla tilavet etmesi ciddi bir çabayı gerektirir. Fakat her ne olursa olsun, okuduğunu belli seviyede anlayabilme şeklindeki bir tilavet her müminin, Kur'an'la ilişkisinde ulaşılması gaye edinilen temel hedeflerden biri olmalıdır.

C. Kur'an Tilavetini Nitelikli Kılan Bazı İlkeler

Ümmet için en faziletli ibadetlerden biri de Kur'an tilavetidir.⁹⁰ Böyle önemli bir ibadetin elbette kendine göre bir takım ilke ve kaideleri vardır. Bu gibi şartlara riayet edilmeden ortaya konacak çaba ve gayret ise büyük ölçüde karşılıksız kalır. Bu bölümde yapılan işin zayi olmaması için nelere dikkat edilmesi gerektiği hususunda konuyla ilgili bazı kavramlar incelemeye tabi tutulmuştur.

⁸⁶ Neseî, Ebü'l-Berakât Hâfızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Keşfü'l-Esrâr Şerhi'l-Musannef ale'l-Menâr*, (thk. Yusuf Ali Büdeyvi), Dârü'l-Kelimi'd-Dayyib, I. Baskı, Beyrut 1429/1998, I/126.

⁸⁷ Fâtr 35/29.

⁸⁸ İbn Kesîr, Ebu'l-Fida, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Muhammed Hüseyin Şemsu'd-Din), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1419/1998, VI/483; Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed, *Bahru'l-Ulûm*, (thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1993, III/86.

⁸⁹ Geniş bilgi için bk. Kurtuluş, Yusuf Ziya, *Kur'an-ı Kerim'de Kıraat Tilavet ve Tertîl Kavramları*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Elazığ 2014, s. 29-58.

⁹⁰ Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 95, Süyûtî, *el-İtkân*, I/360.

1. Niyet

Niyet, azmetmek, kesin olarak irade etmek, kastetmek demektir. Başka bir ifade ile kalbin bir şeye karar vermesi, hangi işin ne için yapıldığının açıklıkla farkında olunmasıdır.⁹¹ Niyetin merkezi kalptir, dil ile ifade edilmesi ise sünnettir. İslam'da bütün ameller niyetlere göre değer kazanır.⁹² Yapılan iş niyetle birlikte ya ibadet olur ya da anlamı olmayan sıradan bir iş haline dönüşür. Öyle ki nice küçük şeyler samimi bir niyetle katlanarak büyür, nice büyük gibi görünen şeylerse niyet olmadığında küçülür ve hatta tamamen yok olur.⁹³ Bu durum dînî hayatın tamamı için söz konusudur. Mesela oruç ibadeti İslam'ın beş temel esasından biridir. Bununla birlikte, sırf sağlık ve benzeri beklentilerle tutulacak orucun ibadet olarak hiçbir karşılığı yoktur. Ancak saf bir niyetle eda edildiğinde ise sevap bakımından karşılığı sınırsızdır.⁹⁴ Bunun dışında günlük hayatta insanlar zarar görmesin diye yoldaki bir taşın veya dikenin kaldırılmasından,⁹⁵ insanlara ve hayvanlara faydası olur düşüncesiyle dikilecek bir ağaca⁹⁶ kadar yapılacak her bir iş güzel bir niyetle, büyük mükafatlara vesile olan bir ibadete dönüşür. Bu genel ilke Kur'an okuma eylemi için de geçerlidir. Buna göre tilavetin en önemli şartlardan biri kişinin güzel bir niyete sahip olmasıdır. Bunun özü; Kur'an hangi gaye için gönderilmişse o amaç çerçevesinde okunması ve kabullenilmesidir. Buna göre Kur'an'ı eline alan kişinin daha henüz okumadan önce yapacağı ilk şey, bütün önyargılardan, dünyevi beklentilerden soyutlanmış bir halde, "bu bana Rabbinden gelen özel bir çağrıdır" gibi saf ve samimi bir niyete sahip olmasıdır.⁹⁷ Bu anlamda ilâhî davet ne yönde çağrıda bulunursa kişinin şartsız bir şekilde o yönde hareket etmesidir. Böyle bir ruh haliyle okunacak Kur'an'dan en üst seviyede istifade edilmesi mümkündür. Bu niyetle yola çıkan mukri (Kur'an okuyan) şayet okuma becerisi itibariyle birtakım eksikleri varsa da bunları kısa zaman içerisinde tamamlaması ve ideal bir okuyucu olması mümkündür. Fakat tersi düşünülduğünde ise öngörülen hedeflere ulaşmak hiçbir şekilde mümkün değildir. Bu bağlamda ömrü boyunca belli ideolojik anlayış ve dünya görüşüne sahip olan ve duruşunu hiçbir şekilde değiştirmeye niyetli olmayan bir kişi, belki geleneksel olarak belli özel zaman dilimlerinde Kur'an

⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XV/347, "نوي" md; Komisyon, *İslam İlmihali*, TDV Yay., VI. Baskı, Ankara 2004, I/238.

⁹² Buhârî, *Bedü'l-Vahy* 1; Müslim, *İmare* 155; Ebu Davud, *Talak*, 11.

⁹³ Buhârî, *Rikak* 36, *Ahkâm* 9; Müslim, *İmare* 152, *Zühd* 47-48; Ebû Dâvûd, *İlim* 12; İbni Mâce, *Mukaddime* 23; *Gazâlî, İhyâü Ulûmî'd-Dîn*, (trc. Mehmet A. Müftüoğlu), C. IV, İstanbul ty., s. 738.

⁹⁴ Buhârî, *Savm* 2; Müslim, *Siyâm* 163.

⁹⁵ Buhârî, *Ezan* 32; Müslim, *İman* 58.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III/184, 191.

⁹⁷ Kur'an'a yaklaşım biçimlerinden en tehlikeli olanı önyargı ve belli şeyleri şartsız olarak peşinen kabul etmektir. Bu durum Kur'an ayetlerinin yorumlanmasında temel hata sebeplerinden biridir. Bunun dışında tarih boyunca Kur'an'a cephe alanların büyük çoğunluğu, okuduklarını anlamadıklarından dolayı değil, kabullerinden vazgeçemediklerinden dolayı düşmanca bir tavır içine girmişlerdir. Geniş bilgi için bk. es-Sabbâğ, Muhammed b. Lutfi, *Lemehât fî Ulûmî'l-Kur'an*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, III. Baskı, Beyrut 1410/1990, s. 195; Zehebî, Muhammed Hüseyin, *el-İtticahatu'l-Munharife fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mektebetü Vehbe, III, Baskı, 1406/1986, s. 20; Duman, M. Zeki, "Tefsir'in İlkeleri Çerçevesinde Kur'an'ı Kerim'de Ehl-i Beyt", *Marife*, 4/3, (2004): s. 13; Demirci, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, MÜİFV Yay., İstanbul 1997, s. 154; Narol, Süleyman, *Mezhebî Aidiyetin Tefsirdeki İzdüşümleri*, Fecr Yayınları, Ankara 2016, s. 63.

okusa da bu tarz bir okuma nitelikten yoksun olduğundan büyük ölçüde görüntüden öteye geçemez.

Bilindiği üzere Kur'an'ın muhatapları sadece müminler değildir. Başka inançlara mensup insanlar da değişik amaçlarla Kur'an okumaktadırlar. Fakat bu insanların okumaları hiçbir şekilde inanan insanların okumaları gibi değildir. Bu iki grubun okumalarını birbirinden ayıran en önemli faktör ise niyettir. Bu bağlamda geçmişten günümüze yüzlerce müsteşrik ya da oryantalistin Kur'an'ı baştan sona okuması ve tetkik etmesine rağmen bu kişilerin, kötü emellerine yönelik bazı bilgileri elde etmenin dışında gerçek anlamda Kur'an'dan istifade edememeleri büyük ölçüde niyetleriyle alakalı bir durumdur.⁹⁸ Aslında hem İslam toplumunda ve hem de başka toplumlarda bunun birçok örneğinden söz edilebilir. Dolayısıyla insanların Kur'an'la ilişkilerini sıradan bir uğraş olmaktan çıkarıp güzel bir ibadete dönüştürebilmek için, belli öğretileri sağlamanın yanında bu çabaları anlamlı hale getirecek samimi niyetleri oluşturmak ve olgunlaştırmak gerekir. Bu sağlanamadığı takdirde bir ömür boyu Müslümanca yaşadığını düşünen, fakat niyetini saflaştıramayan kişi hiçbir şekilde Kur'anî şuur ve bilince sahip olamayacak ve okuduğundan daha ileri seviyede istifade edemeyecektir. Dolayısıyla nitelikli Kur'an okumada her şeyden önce samîmî bir niyete sahip olmak gerekir.

2. Dil

Bilindiği üzere Kur'an, dili Arapça olan bir topluma, farklı lehçeleri içinde barındırır da Kureyş Lehçesinin ağır bastığı fasih Arapçayla gönderilmiş⁹⁹ bir kitaptır.¹⁰⁰ Esasında vahye muhatap olan toplumla, inzal olunan vahyin dilinin aynı olması sadece Kur'an'a has bir özellik değildir. Bu durum Allah'ın vahiy göndermede belirlediği ilahi bir yasadır ve tüm toplumlar için de geçerlidir.¹⁰¹ Kur'an'da bu hakikati ifade eden; "Muhakkak ki, biz onu anlayasınız diye Arapça bir kitap olarak indirdik."¹⁰² "Gerçekten Biz onu, belki aklınızı kullanırsınız diye Arapça bir Kur'an kıldık."¹⁰³ "Bu, Arapça bir Kur'an olarak, âyetleri bilen bir kavim için ayırt edilip açıklanmış bir kitaptır."¹⁰⁴ gibi pek çok ayetten söz edilebilir. Bu gibi ayetlerde Kur'an dilinin arapça olduğu açıkça beyan edilmektedir. Bu ve benzeri ayetlerin siyak ve sibaki dikkate alındığında Kur'an dilinin Arapça oluşuyla ne tür bir maslahatın amaçlandığına da işaret edilmektedir. Buna göre "sakinme/korunma" (Zümer 39/28), "ibret alma" (Tâhâ 20/113), "bilme" (Fussilet

⁹⁸ Mutlak anlamda tüm oryantalist ya da müsteşriklerin aynı niyet ve düşüncede olduğu iddiasında değiliz. Elbette bu grup içinde de farklı tutum ve yaklaşımlardan söz edilebilir. Ancak burada genel bir anlayıştan söz edilmektedir. Geniş bilgi için bk. Akdemir, Salih, "Müsteşriklerin Kur'an'ı Kerim ve Hz. Muhammed (s. a)'e Yaklaşımları," *AÜİF Dergisi*, C. XXXI, s. 179-210; Bulut, Yücel, "Oryantalizm", *DiA*, 2007, C. XXXIII, s. 428-437

⁹⁹ Şuara, 26/195.

¹⁰⁰ Buhârî, Fedailü'l-Kur'ân 3; Zerkeşi, *el-Burhân*, I/217.

¹⁰¹ İbrahim 14/4.

¹⁰² Yusuf 12/2.

¹⁰³ Zuhruf 43/3.

¹⁰⁴ Fussilet 41/3.

41/3), “açıklama” (İbrahim 14/4), “akletme/anlama” (Yusuf 12/2; Zuhuf 43/3) gibi durumlar gerçekleşsin diye Kur’an Arapçayla nazil olmuştur. Burada kullanılan kavramların manaları tahlil edildiğinde, genel itibariyle “okunan metnin anlaşılması ve bunun bir karşılığının olması” gibi ortak bir maksattan söz edilebilir. Bununla birlikte söz konusu kavramların “anlama” dışında daha başka manaları da vardır. Mesela bu kelimeler içinde en dikkat çeken “teakkul” kavramıdır. Konuyla ilgili ayetler düşünüldüğünde “umulur ki akledersiniz” gibi ifadelerle, Kur’an’ın hangi amaçla gönderildiğine işaret edilmektedir. Bu kavramın ihtiva ettiği anlamlar dikkate alındığında, okunanı anlama söz konusu kelimenin anlamlarından sadece biridir. Buna rağmen yukarıda teakkul ifadesinin geçtiği ayetleri bazı müfessirler; “aklınızı kullanın”¹⁰⁵ şeklinde yorumlarken, bazıları ise “okunanı anlama” şeklinde yorumlamaktadır.¹⁰⁶

Bu tür değerlendirmelerden hareketle, okunan metni anlamayı mümkün kılacak seviyede bir dile sahip olunmadığında, yapılacak okuma eyleminin sanki hiçbir işe yaramayacağı gibi yanlış bir anlayış gündeme gelmektedir. Dolayısıyla teakkul kelimesinde olduğu gibi bir kavramın anlamlarından sadece biri dikkate alınarak ayetlerden genel hükümler çıkarıldığında bu, bir takım yanlış değerlendirmelere yol açabilir. Yukarıdaki ayetlerde geçtiği üzere vahiy dilinin Arapça oluşuyla, Kur’an’ın anlaşılması şeklindeki değerlendirmeler bunun en açık örneğidir. Halbuki bu tür durumlarda söz konusu kavram ya da kavramların anlam genişliği dikkate alınmalıdır. Buna göre Kur’an’da farklı kalıplarda kullanılan teakkul fiilinin kökü akl kelimesine dayanır. Akl ise engellemek, alıkoymak, hapsetmek, anlamak, bağlamak¹⁰⁷ gibi geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu kelimeden türeyen teakkül ise kalp, göz, kulak gibi içinde pek çok algı unsurunu bulandıran geniş kapsamlı bir eylemdir.¹⁰⁸ Bu uygulama içinde kişinin Arapçayı bilerek Kur’an okuması teakkul eyleminin bir yönünü karşılık gelir. Elbette bu özellik söz konusu fiilin önemli bir unsurunu oluşturur. Ancak bu mana taakkul fiilinden kastedilenin tamamını karşılayacak bir özellik değildir. Sadece bu anlamla yetinilirse bu takdirde ayet ya da ayetlerin anlamlarıyla ilgili ciddi bir daraltmaya gidilmiş olur. Dolayısıyla ayette geçen fiilin anlam alanı ne kadar genişse ayetin anlamını da o ölçüde geniş düşünmek ve buna göre ayetleri tefsir etmek gerekir.

Günümüzde Kur’an okumanın keyfiyeti ile ilgili bazı tartışmalar yaşanmaktadır. Bunlardan biri de anlam bilinmeden yapılacak okumaların bir karşılığının olup olmaması meselesidir. Doğrusu dil ya da başka argümanlar yoluyla okunanın anlaşılması ve bu sayede yapılan okuma faaliyetinin daha nitelikli olması kısmına katılmamak mümkün değildir. Esasında her okuyucunun böyle bir hedefi de olmalıdır. Her mümin kendi imkânları çerçevesinde kısa, orta ve uzun vadede belli bir plan dahilinde Kur’an okuma seviyesini geliştirmelidir.

¹⁰⁵ Semerkandî, *Bahru’l-Ulûm*, II/202; Elmalılı, *Hakk Dini Kur’an Dili*, V/31.

¹⁰⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III/250; Bêğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn, b. Mesud, *Meâlimü’l-Tenzîl, Dârü’l-Mârife*, Beyrut 1992, IV/211.

¹⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XI/458 vd., “عقل”, md.

¹⁰⁸ Haylamaz, Reşit, *Kur’an’da Akıl* (basılmamış doktora tezi), Sakarya, 2004, s. 66.

Tartışmalarda gündeme gelen ikinci bir husus ise, Kur'an'ı anlamadan okumanın hiçbir karşılığının olmadığı meselesidir ki buna katılmak mümkün değildir. Zira böyle bir iddia Müslümanları, izahı yapılamayacak birçok sorunla karşı karşıya bırakmaktadır. Mesela bir kimsenin hurûf-u mukataanın yer aldığı ayetleri¹⁰⁹ ya da manasını hiç kimsenin bilmediği, Allah Teâlâ'nın bilgisini kendisine sakladığı kimi ayetleri¹¹⁰ okuması, manası anlaşılardan yapılacak okuma faaliyetini beyhude bir uğraş olarak gören anlayışın gönülleri tatmin edecek şekilde cevap veremeyeceği sorunlardan sadece bir kaçıdır. Hâlbuki dîni naslar, bir harfi bile olsa yapılacak okuma faaliyetinin bir karşılığının olacağını haber vermektedir.¹¹¹ Dolayısıyla bir kimse birçok sure başında yer alan ve manası bilinmeyen elif – lâm – mîm gibi ayetleri okur ve elbette bunun karşılığını Allah'tan umar.

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir husus da, Arapça bilen bir kimsenin okuduğu metnin manasını tam olarak anlayıp anlayamaması meselesidir. Bu özelliğe sahip kimseler belki çoğu ayeti anlayabilir ancak anlayamadıkları ve tali kaynaklara ihtiyaç duydukları kimi ayetler mutlaka olur. Kaldı ki Kur'an'ı en iyi bilen sahâbe dahi kimi ifadeleri anlayamamış ve Hz. Peygamber'e sormuşlardır.¹¹² Hal böyleyken orta ya da düşük seviyede Arapça bilgisine sahip olan bir kimsenin okuduğu her ayetin manasını anlayamaması gayet tabiidir. Binaenaleyh anlaşılardan Kur'an okumanın bir değeri olmadığı tezinden hareket edilecek olursa bu durumda olan insanların durumuyla ilgili akla ya da nassa dayanan bir değerlendirmede bulunmak da yine aynı şekilde mümkün değildir. Diğer taraftan okuduğunu hiçbir şekilde anlayamayan ümmetin büyük bir çoğunluğunun durumu ise daha vahimdir. Ülkemizde olduğu gibi manasını anlamadan okuyan kesime önerilen şey Kur'an'ı anlamadığınız aslından yani metinden değil de, anladığınızı tercümesinden okuyun şeklindeki telkindir. Doğrusu bu anlayış manaya nüfuz edemeyen geniş halk kitlelerinin zamanla Kur'an'ın orijinal metninden uzaklaşmalarına sebep olabilmektedir. Halbuki bunun yerine insanlara bir yandan Kur'an'ı asıl metninden okurken diğer taraftan manayı anlama çabası içine girmeleri telkin edilmelidir. Dolayısıyla Kur'an'ın okunması ile ilgili bir şey söylerken hem yerelde ve hem de genelde insanların durumunu dikkat almak gerekir. Azınlığı oluşturan ve dili Arapça olan bir kesim var ki onlar Kur'an'ın kendi dilleriyle yani apaçık bir Arapçayla nazil olması sebebiyle okuduklarını büyük ölçüde anlama imkânına sahip olmuşlardır.¹¹³ Ancak daha büyük kesimi oluşturan Arap dışındaki kalan mevalî ise böyle bir imkâna sahip değildir. Aslında dili Arapça olmayan Müslüman toplumlar büyük ölçüde Kur'an'ın hatırına her dönemde

¹⁰⁹ Bazı müfessirler huruf-u mukatta harflerine mana verme girişiminde bulunmuştur. Ancak alimlerin büyük bir çoğunluğu bu harflerin birebir manalarının olmadığı yönündedir. Geniş bilgi için bk. Nehhâs, Ebû Ca'fer, *Meâni'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ali Sâbûnî), I. Baskı, Câmîü Ümmü'l-Kurâ, Mekke, 1409/1988, 1/73; Taberi, Câmîu'l-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'ân, 1/205 vd. : Neseî, Ebû'l-Berekat, Abdullah b. Ahmed, b. Mahmud, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, (thk. Yusuf Ali Bûdeyvf), I. Baskı, Dârü'l-Kelîmî'd-Dayyib, Beyrut 1419/1998, 1/35.

¹¹⁰ Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 11/11-12.

¹¹¹ Tirmizî, *Fezâilü'l-Kur'ân* 16.

¹¹² Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Dâru'l-Kalem, Mısır 1976, 1/36.

¹¹³ İbrahim 14/4; Yusuf 12/2; Fussilet 41/44; Zuhruf 43/3.

Arapçaya özel bir ilgi göstermiş, ancak bu ilgi duygusal yakınlık halklar nezdinde somut bir karşılık bulamamış ve insanlar okuduklarını anlayabilecek bir imkâna sahip olamamıştır.

Sonuç itibarıyla Kur'an tilavetini daha nitelikli hale getiren unsurlardan biri olan Arap diliyle ilgili şöyle genel bir tablodan söz edilebilir. Günümüzde farklı şivelerle birlikte irili ufaklı yirmiyeye yakın ülkede yaklaşık iki yüz elli milyon, belki biraz daha fazlası insanın Arapça konuştuğu tahmin edilmektedir.¹¹⁴ Kaldı ki bunların bir kısmının da okuduğunu tam manasıyla anladığı söylenemez. Buna ilaveten Arap olmayan ancak belli bir eğitimle Arapçayı öğrenen az sayıdaki Müslümanlardan da söz edilebilir. Ancak geri kalan milyardan fazla Müslüman okuduğunu hiçbir şekilde anlayamamaktadır.¹¹⁵ Fakat her şeye rağmen bu insanlar büyük bir hürmet ve içtenlikle Kur'an okumaya devam etmekte ve belli ölçüde okuduklarından da istifade etmekte. Dolayısıyla manası anlaşılardan yapılacak okumaların bir karşılığının olmadığını ileri süren anlayışlar, hem ilmi delillerden ve hem de hayatın gerçeklerinden uzaktır. Bu görüş sahipleri belki kendilerince bir takım ayet ve hadisleri delil olarak kullanmaktalar. Ancak bir konuda hüküm verilecek olduğunda hem ilgili nasların tüm delalet yönleri ve hem de konuyla ilgili varsa diğer deliller dikkate alınmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde sahip olunan kanaatlerin bazı ayet ve hadislerle desteklenmesi yoluna başvurulması yanlış sonuçlara ulaşmaktadır. Burada hem içerik ve hem de usul açısından hata yapıldığı kanaatindeyiz. Zira bu tür anlayışların hayatın gerçekleriyle bağdaşır bir tarafı yoktur. En basiti ülkemizde İmam Hatip ve akabinde İlahiyat eğitimi alan lisans mezunları dahi büyük ölçüde okuduklarını anlayabilecek duruma gelemeyen, ömrünü sanayi, ticaret, tarım gibi işlerde geçiren bir müminin okuduğunu anlayacak duruma gelmesi nasıl mümkün olsun? Dolayısıyla ancak belli özellikteki insanlar için söz edilebilecek ideal bir okumayı herkes için gerekli görmek, hayatta karşılığı olmayan hakikatten uzak bir iddiadır.

Bütün bunlardan hareketle nitelikli Kur'an okumayı çok yönlü bir eylem olarak değerlendirmek gerekir. Dil öğretimi de söz konusu niteliğe katkı sağlayan etkenlerden biridir. Bir Müslümanın, güzel bir kıraatin, tertilin, tilavetin yanına bir de okuduğunu anlayacak düzeyde dil öğrenimini ilave edebilmesi elbette okumayı çok daha nitelikli hale getirecektir. Kaldı ki her mümine, sahip olduğu şartlar göz önünde bulundurularak böyle ulvi bir hedef gösterilmelidir. Usul olarak da önce namazlarda okunan kısa surelerden başlanması ve adım adım bunun ileri boyutlara taşınması önerilmelidir. Bunun yanında meal ve tefsir gibi kaynaklardan istifade edilmesi tavsiye edilmelidir. Hele de günümüzde her düzeydeki insana hitap eden yaygın bir telif hareketinin olması bu türden ihtiyacı gidermeyi çok

¹¹⁴ Alp, Musa, Özcan, Yusuf, "Adana-Akkapı Araplarının Fasih Arapçayı / Kuran Arapçasını Anlama Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme" *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Nisan-2017, C. 9, S. 1(17), ss. 203-219.

¹¹⁵ Dünya üzerinde 57 İslam ülkesi ve 1.5 milyar Müslüman nüfusunun olduğu kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bk. <http://www.egitimajansi.com/haber/21-yuzyilda-islam-ulkelerinin-durumu-haberi-36356h.html>

daha mümkün hale getirmiştir. Dolayısıyla her müminin, genel bir mefhum olarak okuduğunu anlama çabası içine girmesi önemlidir

3. Tefekkür

Fıkr kelimesinden türeyen ve bir işin akıbeti hakkında düşünmek anlamına gelen tefekkür terimi dolaylı olarak akıl ve havas ile ilişkilendirilebilirse de doğrudan kalbin eylemiyle ilgili bir kavramdır. Anlam alanı oldukça geniş olan bu kelime Kur'an'da yaklaşık on sekiz yerde geçmektedir.¹¹⁶ Bunun dışında teakkül,¹¹⁷ tezekkür,¹¹⁸ tedebbür,¹¹⁹ tefakküh¹²⁰ gibi bu kelimenin müteradifi olan ve benzer anlamlar taşıyan daha pek çok kavramdan söz edilebilir.

Dînî metinlerde sıklıkla kullanılan ve önemli bir araştırma alanı olan tefekkür kelimesi, herhangi bir değişime uğramadan orijinal haliyle dilimizde de kullanılmaktadır. Buna ilaveten yukarıda belirtildiği üzere bu kelimenin müteradifi olan daha pek çok kelime Türkçeye "düşünme" anlamıyla tercüme edilmiştir. Düşünme kelimesi ilk dönemlerden itibaren genel olarak İslam medeniyet ve kültür hayatının daha özelde ise temel İslam bilimlerinin en önemli kavramlarından biri olmuştur. Öyle ki telif geleneğimizde ne zaman dînî içerikli bir konu gündeme gelse büyük ölçüde ya doğrudan ya da dolaylı olarak ele alınan konuyla, tefekkür arasında bir ilişki kurulmuştur. Nihayet Kur'an'ın okunması söz konusu edildiğinde ise tefekkür gerçeği vazgeçilmez kavramlardan biri haline gelmiştir. Öyle ki, Kur'an'ın okunmasıyla hedeflenen temel gayelerden birinin tefekkür olduğu belirtilmiştir.¹²¹ Bu çerçevede içinde bu özelliği barındırmayan bir okuma ise büyük ölçüde maksada uygun bir okuma olarak kabul görmemiş, dahası Kur'an'ı bu şekilde okuyanlar kınanmıştır.¹²² Dolayısıyla gerek Kur'an tilavetinde ve gerekse diğer ibadetlerde tefekkür, yapılan işe nitelik kazandırır onu sıradanlıktan kurtarır ve son derece makbul bir ibadete dönüştürür. Aslında tefekkür sadece okuma faaliyetini değil, içinde bulunduğu her şeye değer katar, tefekkürden yoksun olan her şey ise niteliğini kaybeder.

Kur'an'ı Kerim birçok ayette muhabatı düşünmeye, değerlendirme yapmaya ve bunlardan ibret almaya davet etmektedir. Bu üslup ya doğrudan Kur'an üzerinde ya da ayet-i kerimeler üzerinde düşünme veya kâinattaki diğer varlıklar hakkında tefekkür etme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹²³ Bu yönüyle Allah Teâlâ bazen; "Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?"¹²⁴, "Andolsun ki biz Kur'an'ı düşünmek için kolaylaştırdık, fakat düşünen mi var?"¹²⁵ gibi

¹¹⁶ Haylamaz, Reşit, *Kur'an'da Akıl*, s. 71.

¹¹⁷ Bakara 2/44; Al-i İmran 3/65.

¹¹⁸ Bakara 2/221; Enam 6/80.

¹¹⁹ Sa'd 38/29; Muhammed, 47/24.

¹²⁰ En'am 6/65; Tevbe 9/87.

¹²¹ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Ezkâr*, (Thk. Muhyiddin Mestu), Dâru İbn Kesîr, II. Baskı, Beyrut 1410/1990, s. 195; Süyûtî, *el-İtkân*, I/368; Gazâlî, *İhyâ*, I/288-289.

¹²² Hasan Muhammed Eyyûb, *el-Hadis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 66.

¹²³ Çetin, Mustafa, "Kur' Anda Tefekkür Kavramı", *EÜİF Dergisi*, S. VIII, İzmir, 1994, s. 43-59.

¹²⁴ Muhammed 47/24.

¹²⁵ Kamer 54/17, 22, 32, 40.

ifadelerle kullarından doğrudan Kur'an ya da O'nun ayetleri üzerinde düşünmeyi; bazen de "İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir."¹²⁶, "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır."¹²⁷ gibi ifadelerle Kur'an dışındaki varlıklar üzerinde tefekkür etmeyi istemektedir. Söz konusu ayetlerin tamamında, kimi tekil kalıplar kullanılsa da hitap umumidir. Buna göre dili, rengi ve ırkı ne olursa olsun Allah Teâlâ her insanı, Kur'an ve O'nun ayetleri ve de diğer varlıklar hakkında tefekkür etmeye ve okuduklarından ibret almaya davet etmektedir.

Kur'an'ı en iyi bilen ve anlayan Hz. Peygamber ve onun eğitiminden geçen sahâbeye gelince onların okumalarında tefekkür en vazgeçilmez unsurlardan biri olmuştur. Öyle ki Hz. Peygamber, tefekkür ihmal edilir endişesiyle sahâbenin kısa süre içinde Kur'an'ı baştan sona okuma taleplerini reddetmiştir. Bunun yerine ağır ağır, düşünce düşünce okunması telkininde bulunmuştur. Aksi takdirde belki telaffuz düzeyinde mekanik bir okumanın gerçekleştirilebileceğini ancak bu okumanın hiçbir şekilde amacına uygun bir okuma olmayacağına işaret etmiştir.¹²⁸ Gerek ayetlerin ve gerekse Hz. Peygamber'in telkinleri sahâbede o denli karşılık bulmuştur ki, onlar için önemli olanın az da olsa tefekkürle okumak olduğu temel bir ilke haline gelmiştir.¹²⁹ Bu itibarla Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Osman (ö. 35/356), Hz. Ali (ö. 40/660), İbn Mesud (ö. 32/652), Abdullah b. Ömer gibi sahâbenin önde gelenleri aslında iki üç saat içinde okuyabilecekleri bir ya da birkaç sureyi, tam bir kavrayışla okuyup anlamak için yıllarını bu işe hasretmişlerdir.¹³⁰ Esasında bu okuma biçimi sahâbeyi ümmet içinde Allah'ın kitabını en iyi anlayan zümre kılmıştır. Öyle ki, onlar için okumak denince tabii olarak içinde huşûun, tedebbürün, tevâzunun, tefekkürün olduğu bir okuma anlaşılır olmuştur.¹³¹

Sahâbe'nin farz ibadetlerden sonra en büyük meşguliyetleri Kur'an tilaveti olmuştur. Bunun için geçim ve istirahat için ayırdıkları asgarî zamanın dışında kalan tüm vakitlerini bu işe vermişlerdir. Normalde bu kadar yoğun okuma faaliyetleriyle Kur'an birkaç günde baştan sona hatmedilebilir. Ancak buna rağmen onlar, içinde tefekkür olmaz endişesiyle üç günden az bir zamanda Kur'an'ın hatmedilmesini uygun görmemişlerdir.¹³² Bunun yanında sahabe daha derin bir tefekkür olur düşüncesiyle Kur'an'ı gece okumayı tercih etmişlerdir.¹³³ Daha pek çok rivayet göstermektedir ki sahabe, içinde yoğun bir duygu ve düşüncenin olduğu bir okuma tarzıyla Kur'an'ı okumuş ve bu sayede elde edilebilecek her türlü

¹²⁶ Ankebut 29/43.

¹²⁷ Ali İmran 3/190.

¹²⁸ Hamidullah. Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, (trc. Abdulaziz Hatip), Beyan Yay., İstanbul 2000, s. 105

¹²⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kıraâti'l-Aşr*, 1/209

¹³⁰ Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr*, Dârü'l-Fikr, Beyrut ty., 1/54; Süyûtî, *el-İtkân*, III/142, IV/202.

¹³¹ Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 195

¹³² Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 197; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/361.

¹³³ Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 199.

manevi kazanımı elde etmişlerdir. Bugün de benzer şeylerin hissedilebilmesi için Kur'an'ın benzer bir üslupla okunması gerekir. Aksi takdirde büyük emekler karşılıksız kalır.

Yukarıda kısmen değinildiği üzere Kur'an ve sünnet Kur'an okumanın keyfiyetine yönelik bu denli uyarılarda bulunmuşken, hatta neredeyse tefekkürün yokluğunu yapılan ibadetin yokluğu mesabesinde kabul etmişken, yapılan okuma faaliyetlerinin Allah katında değer bulabilmesi için bu iki eylemin birbirleriyle olan ilişkisini titizlikle ele alıp incelemek gerekir. Buna göre Kur'an okumada tefekkürün iki boyutundan söz edilebilir. Birincisi okunan metnin manasının anlaşılması ve bunun üzerinde tefekkür edilmesi, ikincisi ise genel itibarıyla Kur'an'ın Allah kelamı olduğu gerçeği üzerinde düşünülmesidir. Birincisine ya sahip olunan Arapça bilgisiyle ya da meal tefsir gibi çevirilerden istifade etmek suretiyle ulaşılabılır. Dil başlığı altında, Kur'an'ın nitelikli bir şekilde okunmasında Arapçanın bilinmesinin olumlu yönlerinden söz etmiştik. Ancak bunun etkisinin de sınırlı olduğu kanaatindeyiz. Zira dili çok iyi bildiği halde okuduğunu düşünmeyen ve bundan istifade etmeyen milyonlarca kişiden söz edilebilir. Aynı şekilde yine milyonlarca kişi ise Arap diline sahip olmadığı halde tâlî kaynaklardan istifade ederek Kur'an okumakta ve okuduğu üzerinde tefekkür edebilmektedir. İkincisi yani Kur'an'ın Allah kelamı olduğu kabulü ise birincisinden daha önemlidir. Buna göre bir kimse hiç okuma yazma bilmese de önyargılardan ve şartlanmışlıklardan arınmış bir ruh haliyle Kur'an okuduğunda, bu durum kişinin Kur'an'la olan ilişkisine derin bir boyut kazandırır. Böyle bir ilişki de "Onlar bu sözü (Kur'an'ı) hiç düşünmediler mi?"¹³⁴ ya da "Bunlar Kur'an'ı derinden derine düşünüp taşınmıyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli midir?"¹³⁵ gibi ayet-i kerimelerde de işaret edildiği üzere Allah'ın Kelamına yönelik genel bir farkındalıktan söz edilmektedir. Her bir ayetin ya da surenin incelenmesi, bunlardan bir takım manaların çıkarılması ise bu genel kabulden sonra çok daha anlamlı hale gelir. Bu itibarla her müminin Kur'an'la kuracağı ilişkide öncelikle bu şekildeki genel bir yaklaşıma daha sonra da her bir ayetten çıkaracağı derslere ihtiyacı vardır. İnsanların böyle bir seviyeye ulaşmaları tabii olarak uzun bir süreç gerektirir. Bu süreçte muhatap, ayetlerle tanıştıkça, Kur'an'la olan ilişkisinde mesafe kat edecek ve her bir okuyuş bir öncekinden daha farklı hale gelecektir.

Bütün bunlardan sonra tefekkürün, nitelikli bir okuma faaliyeti için çok temel kavramlardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bununla birlikte yukarıda ifade edildiği üzere söz konusu kavramı; sadece manası anlaşılın ayetlerin tefekkür edilmesi şeklinde daraltmamak gerekir. Tefekkür kavramı bunun çok daha ötesi bir anlam genişliğine sahiptir. Bu da; Kur'an'ın ümmî bir peygambere emin bir elçiyle, bizzat Allah (cc) tarafından indirilmiş olması üzerinde uzun uzun düşünülmesi ve bundan ibret alınmasıdır. Her müminin bu hassasiyete sahip olması gerekir. Akabinde okunan her bir ayeti anlamak, üzerinde düşünmek ve bunu kalbin temel eylemlerinden biri olan imâna dönüştürmek gerekir. Böyle ulvî

¹³⁴ Müminun 23/68.

¹³⁵ Muhammed 47/24.

bir hedefe ulaşmada etkili bir tilavet son derece önemlidir. Sonuç itibariyle Kur'an okudukları halde, O'ndan elde edilebilecek kazanımları elde edemeyenler, yaptıkları okuma faaliyetlerini keyfiyet itibariyle gözden geçirmeliler.

D. Kur'an Tilavetinde Hüzün ve Ağlama

Yapılan okuma faaliyetinin daha nitelikli hale gelebilmesi için başından itibaren hem kıraat ilminin ilgi alanına giren tecvîd, tertîl, tilavet gibi bazı kavramları ve hem de, niyet, dil, tefekkür gibi bazı genel ilkeleri ele aldık. Burada amaç, belli hususlara dikkat edilerek Kur'an okunması durumunda, yapılacak okuma faaliyetinin sıradanlıktan kurtulup, daha ileri seviyede bir hale dönüşebilecek olmasıdır. Belirtmek gerekir ki bu bir süreçtir. Şartlarına uygun şekilde Kur'an okuma çabası içinde olan mümin bu süreçte adım adım ilerler.

Nitelikli Kur'an tilavetinin bir başka boyutu ise Kur'an'ın derin bir hissediş ve hüzünle okunmasıdır. Zira Kur'an'ın hüzünle okunması nebevî bir tavsiyedir¹³⁶ ve her Kur'an okuyucusunun, sahip olduğu imkânlar nispetinde bunu dikkate alması gerekir. Burada hüzünden kastedilen şey ise kişinin Kur'an okurken, kimi ayetlerde geçen vad, vaid, hesap, sırat, cennet, cehennem gibi mesajların tesiriyle Allah'a karşı haşyet duyması, günahlarını düşünmesi ve bunun sonucunda hissettiği bazı manevi duygulardır.¹³⁷ Bu hâli yaşamak herkese tavsiye edilse de bunu herkesin aynı ölçüde yaşaması mümkün değildir. Dolayısıyla bunu bir ilke olarak değil de tavsiye olarak telakki etmek daha doğrudur.

Kur'an okurken ağlayabilmek ise tefekkür, hüzün, derin hissediş gibi duygulardan çok daha farklı bir duygudur. Bu anlamda Kur'an'ın tertil ve tefekkürle okunması nitelikli okumanın bir göstergesi olarak kabul edilse de ağlama eylemini genel bir nitelik unsuru olarak kabul etmek, insanlar nezdinde karşılık bulması son derece zor bir durumdur. Zira ağlayabilmek fitrat özellikleri bağlamında kişilere has bir özelliktir. Normal şartlarda sonradan kazanılması oldukça güçtür. Bununla birlikte bir kimse, riya, gösteriş gibi bir takım duyguların oluşmasına fırsat vermeden Kur'an okurken ağlayabiliyorsa bu da müstehaptır.¹³⁸ Çünkü Hz. Peygamber'in bazen Kur'an okurken bazen de dinlerken ağladığına dair pek çok rivayet vardır.¹³⁹ Kaldı ki kimi ayet ve hadisler de Kur'an okurken ağlayabilenleri övmekte ve bunu muhataplara tavsiye etmektedir. Bu durum "Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. (Kur'an okumak) onların saygısını artırır."¹⁴⁰, "Allah'ın ayetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlar."¹⁴¹ gibi kimi ayet ve "Kur'an'ı hüzünlü okuyun, çünkü o, hüzünle inmiştir"¹⁴², "Kur'ân hüzünle nazil oldu, onu okurken ağlayınız. Ağlamıyorsanız, ağlar gibi okuyunuz (veya

¹³⁶ İbn Mâce, İkâmetü's-Salah, 176.

¹³⁷ Hâdimî, Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Hüseyni, Risalüt Tertîli'l-Kur'an, (trc. Yavuz Fırat), Çelik Yayınları, İstanbul 2017, s. 47.

¹³⁸ Hâdimî, Risalüt Tertîli'l-Kur'an, s. 47.

¹³⁹ Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 32, 33, 35; Müslim, Musâfirin 247.

¹⁴⁰ İsrâ 17/109).

¹⁴¹ 'Meryem 19/58.

¹⁴² Taberani, Mucemu'l-evsat, III, 193.

kendinizi ağlamaya zorlayınız.)"¹⁴³ kimi hadislerde açıkça ifade edilmektedir. Bu gibi ayet ve hadislerde Kur'an okurken ağlanması yönündeki telkinleri iki şekilde anlamak mümkündür. Birincisi, burada gerçekten ağlama halinin yaşanması tavsiye edilmektedir. Fakat yukarıda da değinildiği üzere bu haliyle Kur'an okumanın, diğer bütün şartlara sahip olursa da, yine de çoğu insan tarafından yerine getirilmesi mümkün değildir. İkincisi bu ayet ve hadislerde kastedilen şey; Kur'an'ın derin bir duygu ve hissedişle okunmasıdır. Esasında nitelikli Kur'an okumada bu duygusal hali yakalayabilmek oldukça önemlidir. Kur'an'a, Allah Kelamı olarak iman eden ve O'nu bu bilinçle okuyan her mümin potansiyel olarak bu hali yaşama imkânına sahiptir. Tabiatıyla bir kişinin Kur'an okurken O'nu derin bir saygı ve hissedişle okuması ulaşılabilir bir hedef olarak muhatapların çabasına kalmıştır. Bu anlamda geneli ihata etmesi bakımından ikinci değerlendirme tercihe daha uygundur.

Yukarıda zikredilen ayet ve hadisler dışında Hz. Peygamber'in Kur'an okurken yaşadığı bazı duygusal anlara dair de pek çok rivayetten söz edilebilir. Bunlardan birinde İbn Mesud Hz. Peygamber'le yaşadığı bir hatırayı bize şöyle nakleder: "(Bir gün) Resûlullah (sav) bana: "Bana Kur'ân oku!" dedi. Ben de (hayretle): "*Sana indirilmiş bulunan Kur'ân'ı mı sana okuyayım?*" diye sordum. Bana: "Evet, ben onu kendimden başkasından dinlemeyi seviyorum!" dedi. Ben de ona Nisa sûresini okumaya başladım. Ne zaman ki, "Her ümmete her şâhid getirdiğimiz ve ey Muhammed, seni de bunlara şâhid getirdiğimiz vakit durumları nasıl olacak?"¹⁴⁴ mealindeki âyete geldim. "Dur! ..." dedi. Durdum ve dönüp Resûlullah (sav)'e baktım. Bir de ne göreyim, iki gözünden de yaşlar akıyordu."¹⁴⁵ Diğer bir rivayet ise Hz. Aişe (ö. 58/678)'den nakledilmektedir. Buna göre bir gece Peygamber, Al-i İmran Suresinde yer alan; "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır."¹⁴⁶ ayetini okuduktan sonra; "Bu âyetleri okuyup derin derin düşünmeyen kimseye yazıklar olsun!" diye buyurmuşlardır.¹⁴⁷ Resûlullah (sav)'ın Kur'an okurken yaşadığı bu hal, başta sahâbe olmak üzere tüm müminler tarafından dikkatle takip edilmiş ve buna benzer bir şekilde Kur'an okumak için belli bir çaba içine girilmiştir. Belirtmek gerekir ki, gerek bu rivayetlerde ve gerekse başka rivayetlerde yer alan Hz. Peygamber'in ibadet hayatına dair bize ulaşan bilgilerin örnek alınmaya çalışılması tavsiye edilse de bunların mutlak anlamda bir bağlayıcılığı yoktur. Bu anlamda kutlu nebinin Kur'an okurken Allah'ın azametini ve heybetini düşünerek ağlaması O'nun bir peygamber olarak sahip olduğu kendine has özellikleriyle ilgili bir durumdur. Ancak bilinmelidir Hz. Peygamber'in sahip olduğu bu özellikler O'na Allah Teâlâ'nın bir lütfudur. Dolayısıyla O'nun Kur'an, okurken ya da başka ibadetleri yerine getirirken, zaman zaman ağlaması tabii olarak yaşayabileceği kendine has bir durumdur. Bununla birlikte Hz. Ebu

¹⁴³ İbn Mâce, İnkame 176.

¹⁴⁴ Nisa 4/41.

¹⁴⁵ Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 32, 33, 35; Müslim, Musâfirin 247, (700); Ebû Davud, İlm 13, (3668).

¹⁴⁶ Al-i İmran 3/190.

¹⁴⁷ Münziri, *et-Terğib ve't-Terhib*, II, 373.

Bekir ve Hz. Osman gibi kimi sahabe ya da daha sonraki dönemlerde yaşamış bazı müminlerin de Resûlullahı örnek alarak Kur'an okurken ağladıkları bilinmektedir. Ancak bu kişilerin sayısı son derece sınırlıdır. Dolayısıyla bu gibi rivayetlerde ifade edilen Kur'an tilaveti sırasında bir kişinin Allah Teâlâ'ya karşı duyduğu derin bir saygının sonucunda ağlayabilmesini¹⁴⁸ müstehap olarak değerlendirmek daha uygundur.

Sonuç itibariyle samimi bir niyetle Kur'an okuyan, özel bir çabayla O'nu anlamaya çalışan, Allah'ın ayetleri üzerinde derin derin tefekkür eden ve O'ndan ibret alma gayreti içinde olan her okuyucunun okuması maksada uygun nitelikli bir okumadır. Zorunlu bir şart olmamakla birlikte buna bir de hüznün ve ağlama hâli ilave edilebilir.

Sonuç

Araştırmamızda Kur'an tilavetinin daha nitelikli hale getirilmesi için dikkate alınması gereken bir takım kural ve kaideleri ele aldık. Buna göre hangi şartlara sahip olunursa olunsun bir mümin Kur'an'ı ibadet niyetiyle okuduğu sürece bunun Allah katında mutlaka bir karşılığı olacaktır. Böyle samimi bir niyete sahip olun kişi tecvîd, kıraat, anlam, tefekkür, hüznün gibi birtakım özelliklere sahip olmasa da sonuç aynıdır. Bu kabul Kur'an tilavetinde, üzerinde ittifak edilmesi gereken temel bir ilke olmalı ve hiçbir şekilde tartışmaya açılmamalıdır. Fakat bununla birlikte bu seviyedeki bir okumayı, herkes için yeterli ve ideal bir okuma gibi genele de şamil kılmamak gerekir. Zira bunu daha çok Kur'an'la yeni tanışan ya da yaşı kemale ulaşan ve artık büyük ölçüde mevcut durumunu geliştirme imkânı olmayanlar için yeterli bir okuma olarak değerlendirmek gerekir. Hatta bu durumdaki kişilere yönelik ileri seviyede Kur'an okuma ilke ve şartlarından ve bunların bağlayıcılığında da söz etmemek gerekir. Bunun ileri seviyede bir faydası olmayacağı gibi bazen bu insanların Kur'an okuma heveslerinin kırılması gibi bir tehlikeye de sebep olabilir. Ancak sahip olduğu şartları itibariyle kendini geliştirme imkânına sahip olan kimseler içinse böyle bir durum söz konusu değildir. Zira dînî nasslar insanlara mevcut durumlarını adım adım geliştirmeleri yönünde telkinde bulunmakta ve ideal anlamda nitelikli Kur'an okumayı ulaşılması gereken bir hedef olarak belirtmektedir. Bu hedefe ulaşmak elbette kısa vadede gerçekleşecek bir şey değildir. Bunun için kişinin kendisini tedrici olarak geliştirmesi gerekir. Bu anlamda usul olarak da bir yandan güzel Kur'an okumayı ifade eden tecvîd uygulamaları üzerinde durulmalı, diğer yandan genel bir mefhum olarak okuduğunu anlama çabası içine girilmelidir. Bu süreç düşünme, ibret alma ve hüznün gibi birtakım duygulara sahip olmayı da beraberinde getirecektir.

Kur'an okuma faaliyetinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de insanların buldukları seviye ile yetinmeleridir. Bu tutum kişilerde ciddi bir monotonluğa sebep olur ve kişi için Kur'an okuma artık içi boş bir faaliyet haline dönüşebilir. Aslında bu tehlike sadece Kur'an tilaveti için değil, namaz oruç gibi

¹⁴⁸ Muhammed Ahmed Muhammed Ma'bed, *Nefehât min Ulûmi'l-Kur'an*, II, Baskı, Dâru's-Selam, Kahire 1426/2005, s. 65.

diğer ibadetler için de geçerlidir. Dolayısıyla her ibadette olduğu gibi Kur'an okumada hususunda da her seferinde bir öncekine göre daha nitelikli hale getirebilmek için belli bir çaba sarfedilmelidir.

Kur'an'la daha üst seviyede ilişki kurulması noktasında, dini konularda topluma rehberlik eden ilmiye kesimine de büyük görevler düşmektedir. İlim ehli Kur'an okumayla ilgili insanlara telkinde bulunurken mutlaka kişilerin özel durumlarını göz önünde bulundurmalı ve bir takım genellemelerden kaçınmalıdır. Hususiyile ülkemizde yazılı ve görsel iletişim araçları vasıtasıyla kimilerinin Kur'an okumayı meale, tecvîde, bazılarının ise belli sayı ya da belli zamana hasretmesi ideal Kuran okuma hususunda yanlış neticelere sebebiyet verebilmektedir. Bu tavsiyeler belki Kur'an okumada belli bir eğitim almış insanlar tarafından anlaşılabilir. Ancak bilgi düzeyi belli bir seviyede olanlar bu söylenenleri yorumlayamayabilir, daha da kötüsü Kur'an'ın nasıl okunması gerektiği konusunda bu insanların kafaları karışabilir ve zihinlerinde bir takım şüpheler dahi oluşabilir. Dolayısıyla Kur'an okuma gibi son derece hassasiyet gerektiren bir konuda daha dengeli hareket edilmelidir. Bu bağlamda kaide eksikliğini yerine ihtiyaç odaklı değerlendirmelerde bulunmak gerekir. Esasında kaide ve kurallar genel olsa da, suiistimal edilmemesi kaydıyla bunların uygulanması şartlara göre esneklik arzeder. Topluma rehberlik eden araştırmacıların bütün bunları, zihinsel karışıklıklara sebebiyet vermeden, daha tutarlı bir şekilde toplumun istifadesine sunmaları gerekir.

Müminlerin Kur'an'la ilişkilerinde üzerinde durulması gereken diğer bir konu da Kur'an okumanın cenaze, düğün gibi bir takım merasimlere has kılınmasıdır. Normal şartlarda bu gibi durumlarda elbette Kur'an okunabilir. Ancak Kur'an okuma sadece bunlarla sınırlı kalır da, evde, iş yerinde ya da hayatın diğer alanlarında terkedilirse bu anlayış Kur'an okumada bir takım bidatlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Çünkü bu türden bir anlayış insanlar nezdinde önce alışkanlığa zamanla da geleneğe dönüşür. Halbuki Kur'an okumak için ille de belli bir sebebin olmasına gerek yoktur. Kur'an okumak bir ibadettir ve bunun yeri ve zamanı yoktur. Kişi Kur'an okumayı hayatı boyunca düzenli bir ibadet haline getirmelidir.

Kaynakça

- Abdurrahman, Aişe, *el-İcâzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân*, Dârü'l-Meârif, III. Baskı, Kahire ty.
- Akdemir, Salih, "Müsteşriklerin Kur'an'ı Kerim ve Hz. Muhammed (s. a. v.)'e Yaklaşımları," *AÜİF Dergisi*, C. XXXI.
- Alûsî, Şihâbüddin Mahmud el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, IV. Baskı, Beyrut 1985.
- Alp, Musa, Özcan, Yusuf, "Adana-Akkapı Araplarının Fasih Arapçayı / Kuran Arapçasını Anlama Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme" *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Nisan-2017, C. 9, S. 1(17).
- Aslan, Ömer, "Kur'an Tilavetinde Tecvîd'in Gerekliliği ve Lahn (Okuyuş Hataları)", *CÜİFDergisi*, Haziran, 2003, Sivas, C. VII.
- Beğavî, Muhammed el-Hüseyn, b. Mesud, *Meâlimü't-Tenzîl, Dârü'l-Mârife*, Beyrut 1409/1992.
- Beyzâvî, Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1418/1998.
- Bulut, Yücel, "Oryantalizm", *DİA*, 2007.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay., Ankara 1993.
- Çakıcı, İrfan, *Şâz Kiraatler ve Tefsire Etkisi*, (basılmamış doktora tezi), Konya 2016.
- Çetin, Abdurrahman, "Tilavet" *DİA*, İstanbul 2012, XXXI.

- , Abdurrahman, *Yedi Harf ve Kıraatler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- , Abdurrahman, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2002.
- Çetin, Mustafa, "Kur' Anda Tefekkür Kavramı", *EÜİF Dergisi*, S. VIII, İzmir 1994.
- Çiftçi, Ali, "Ebu Amr ed-Dâni'nin et-Tahdîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvid'i Özeline Tecvid İlminin Müstakilleşmesi", *Marife*, 17/2 (2017): 287-317.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, MÜİFV Yay., İstanbul 1997.
- Duman, M. Zeki, "Tefsir'in İlkeleri Çerçevesinde Kur'an'ı Kerim'de Ehl-i Beyt", *Marife*, 4/3, (2004): 7-37.
- Ebû Hayyân, Muhâmmed b. Yusuf Endelûsî, *el-Bahrü'l-Muhît*, (thk. Âdil Ahmed, Ali Muhammed), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1413/1993.
- Ebû Nuaym el-İsbekânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâü'l-Esfıya*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1409/1988.
- es-Sabbâğ, Muhammed b. Lutfi, *Lemehât fi Ulûmi'l-Kur'an*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, III. Baskı, Beyrut 1410/1990.
- Fırat, Yavuz, "Kıraat Tertil ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması", *EÜSBE Dergisi*, S. 13 Yıl: 2002 (257-273 s.).
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Marife, Beyrut ty.
- Gündüz, Muhammed Recai, "Dr. Aişe Abdurrahman'ın Kur'an'daki Bazı Ziyade Harflerle Müteradif Kelimeler Hakkındaki Metoduna Eleştirel Bir Bakış" *EOÜİF Dergisi*, II (2015), 189-202.
- Hâdimî, Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Hüseyni, *Risâlü't Tertilî'l-Kur'an*, (trc. Yavuz Fırat), Çelik Yayınları, İstanbul 2017.
- Hafeyân, Ahmed Mahmud Abdû's-Semî, *Eşherü'l-Mustalahât fi Fenni'l-Edâi ve İlmi'l-Kırâât*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, (thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî), yy. ty.
- Haylamaz, Reşit, *Kur'an'da Akıl* (basılmamış doktora tezi), Sakarya, 2004.
- İtir, *Keyfe Teteveccehü'l-Îlâ'l- Ulûmi ve'l Kur'ani 'l-Kerîm Masdarühâ*, Dâru'r-Ru'ye, Dimeşk 2001.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, *es-Siratü'n-Nebevıyye*, (thk. Mustafa es-Seka ve İbrahim el-Ebyari), III. Baskı, Mısır 1375/1955.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Muhammed Hüseyin Şemsu'd-Din), Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1419/1998.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mukrem el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sader, Beyrut ty.
- İbnü'l Cezerî, Şemsuddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvid*, (thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Müktebetü'l-Mearif, I. Baskı, Riyad 1405/1985.
- , *en-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr*, (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ty. yy.
- , *Müncidü'l-Mukrîn ve Müşridü't-Tâlibîn*, (thk. Abdülhayy Feremâvî), Mektebetü Cumhuriyeti Mısır I. Baskı, Kahire 1977.
- Karaçam, İsmail, *Kur'an'ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İfav Yayınları, İstanbul 2012.
- Keskiöğlü, Osman, *Nuzûlünden Günümüze Kur'an'ı Kerîm Bilgileri*, TDV Yay., Ankara 1993.
- Komasyon, *İslam İlmihali*, TDV Yay., VI. Baskı, Ankara 2004.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (thk. Ahmet Berdûni, İbrahim Etfiş), Dâru'l-Kütübü'l-Mısıryye, II. Baskı, Kahire 1384/1964.
- Kurtuluş, Yusuf Ziya, *Kur'an-ı Kerim'de Kıraat Tilavet ve Tertil Kavramları*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Elazığ 2014.
- Muhammed Ahmed Muhammed Ma'bed, *Nefehât min Ulûmi'l-Kur'an*, II, Baskı, Dâru's-Selam, Kahire 1426/2005.
- Münzirî, Ebu Muhammed Zeküyyiddîn, *et-Terğîb ve't-Terhibîb*, (thk. İbrahim Şemsuddin), I. Baskı, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1996.
- Narol, Süleyman, *Mezhebî Aidiyetin Tefsirdeki İzdüşümleri*, Fecr Yayınları, Ankara 2016.
- Nasru'l-Cüreyysi, Muhammed Mekki, *Nihayetü Kavli'l-Müfid fi İlmi't-Tecvidi'l-Kur'ani'l-Kerim*, (thk. Ahmed Ali Hüseyin), Mektebetü'l-Adâb, IV. Baskı, Kahire 1422/2011.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer, *Meâni'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ali Sâbûnî), I. Baskı, Câmîü Ümmü'l-Kurâ, Mekke, 1409/1988.
- Nesefî, Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Keşfü'l-Esrâr Şerhi'l-Musannef ale'l-Menâr*, (thk. Yusuf Ali Budeyvi), Dâru'l-Kelimi'd-Dayyib, I. Baskı, Beyrut 1429/1998, 1/126.
- , *Medarikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, (thk. Yusuf Ali Budeyvi), I. Baskı, Dâru'l-Kelimi'd-Dayyib, Beyrut 1419/1998.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Ezkâr*, (Thk. Muhyiddin Mestu), Dâru İbn Kesir, II. Baskı, Beyrut 1410/1990.
- Okiç Tayyib, *Tefsir ve Hadis Usûlünün Bazı Meseleleri*, Nûn Yay., İstanbul 1995.

- Öge, Ali, "Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi", *KSÜİF Dergisi*, S. 25, Kahramanmaraş 2015.
- Râgıb, Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, (thk. Saffan Adnan ed-Davudî), Dâru'l-Kalem, I. Baskı, Beyrut 1412/1991.
- Râzî, Fahrettin Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Gayb, Dâru'l-Fikr*, I. Baskı, Beyrut 1401/1981.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XIV. Baskı, Riyad 1426/2005.
- Semerkindî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed, *Bahru'l-Ulûm*, (thk. Ali Muhammed Mavviz, Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1993.
- Sindî, Abdülkayyûm b. Abdülğafûr, *et-Teshîl fî Kavâidi't-Tertîl*, Mektebetü'l-Esedî, III. Baskı, Mekke 1427/2006.
- Soyupek, Hasan, "Kur'an Dili Fasîh Arapçanın Gelişmesine Âmmice Engeli", *SDÜİF Dergisi*, S. 37, 2016/2.
- Suud b. Abdillâh el-Funeyyan, *İhtilâfu'l-Müfessirîn Esbâbuhû ve Âsârüh*, Dâru İşbiliya, Riyad 1997.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), el-Heyyetü'l-Mısıriyye, yy. 1394/1974.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdü'l-Muhsin et-Türki), Dâru'l-Hicr, Kahire 2001.
- Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad. Komisyon), Azim Dağıtım, İstanbul 1992.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. Serî, *Meâni'l-Kur'ân ve İrâbuh*, (thk. Abdü'l-Celîl Abduh Şelebî), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1408/1988.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin, *el-İtticâhâtu'l-Munharife fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü Vehbe, III. Baskı, yy. 1406/1986.
- , *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, Dâru'l-Kalem, Mısır 1976.
- Zemahşerî, Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvil fî Vücûhi't-Te'vil*, (thk. Âdil Ahmed, Ali Muhammed), el-Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1418/1998.
- Zerkeşî, Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *el-Bürhân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Dâru'l Ma'rife, Beyrut 1391/1971.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, I. Baskı, Beyrut 1415/1995.